

De kroonprins en de Duitse keizerskroon

<https://hdl.handle.net/1874/236737>

Rij 8,
159 - 229

GUSTAV FREYTAG

DE KROONPRINS

EN

De Duitse Keizerskroon.

AMSTERDAM,
S. WARENDORF JR.

mm 13773

BIBLIOTHEEK UNIVERSITEIT UTRECHT

3144 602 8

169-169 229

GUSTAV FREYTAG.

DE KROONPRINS

EN

DE DUITSCHE KEIZERSKROON.

AMSTERDAM,
S. WARENDORF JR.

225

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT
COLL. THOMASSE

DE KROONPRINS EN DE DUITSCHE KEIZERSKROON.

De volgende bladen zouden na het afsterven van keizer Frederik in het licht gegeven zijn, zoo niet andere openbaringen van allerlei aard den schrijver allen lust hadden benomen, zich in een tijd van treurige opwinding over de persoonlijkheid van den dierbaren doode uit te laten. Moge deze kleine bijdrage tot de ontwikkelingsgeschiedenis der keizerlijke waardigheid, thans in een rustiger tijd een welwillend onthaal vinden. Men zal er slechts uit leeren, dat wat nu werkelijkheid geworden is, reeds lang als innig gekoesterde wensch in de ziel van den Kroonprins leefde.

Sinds 18 jaren bestaat het Duitse keizerrijk; reeds is het vastgeworteld in gemoed en politiek

leven van het volk. Het is de eer en trots van millioenen geworden; ook is zijn rijkswetgeving gebleken een blijvende schepping te zijn en zal nevens het vele, wat de natie aan Vorst Bismarck te danken heeft, misschien in de toekomst voor den staat als heilzaam en verstandig beschouwd worden. Als nu de schrijver dezer regelen bekend, dat hijzelf in 't jaar 1870 beslist tegen een vereend Duitsch keizerrijk was, kan hij niet anders verwachten dan dat de lezers van zijn scherpzinnigheid in politieke zaken slechts een povere meening opvatten. Tot zijn verontschuldiging moge dienen, dat hij in dat gevoelen in 't jaar 1870 volstrekt niet alleen stond, ja dat het zelfs de heerschende meening in Noord-Duitschland was. Het dient nergens toe thans te vragen, of een andere vorm van de Deutsche stammenvereening nog beter geweest zou zijn; ook zou zulk een vraag, gesteld dat zij opgeworpen werd, waarschijnlijk algemeen ontkennend beantwoord worden. De toenmalige volksgezindheid is echter ook een historisch feit, dat tegenover den geestdrift van den deutschen troonopvolger voor de keizerskroon stond, en dat wellicht geen geringen invloed op de bedachtzame overwegingen van den

bondskanselier uitgeoefend heeft.

De schrijver putte de volgende korte mededeelingen, betreffende den kroonprins, uit de aanteeeningen die hij in het oorlogsveld gemaakt had en uit de brieven, die hij van daaruit aan een vriend schreef. Waar hij hier ook over de persoonlijkheid van den lateren keizer Frederik, zooals ze hem voorkwam, een oordeel geveld heeft, eerlijk en met een hart vol piëteit, zoo houdt hij dit als geboren Pruis voor zijn onomstootbaar recht, zijn geheele leven heeft hij trouw het geslacht der Hohenzollern aangehangen en dankt zoowel den dooden als den levenden menig huldebewijs. Het is hem echter onmogelijk, zelfs voor den hoogstgeplaatsten mensch zijn vrij oordeel gevangen te geven; ook is hij van meening dat het voor vorsten beter is over dezulken te heerschen, die een zelfstandige meening hebben, dan over hen, die den huik slechts naar den wind hangen.

Daarentegen moet hij zich verontschuldigen, hier eenige vlugschriften aan toe gevoegd te hebben, die reeds in 1870 gedrukt werden, ja zelfs een gedicht, dat in 1871 in het eerste nummer van het tijdschrift »Im Neuen Reich'' in 't licht verscheen.

Deze stukken werden aan den kroonprins opgedragen, opdat hij ze lezen zou, en Z. M. heeft het in de goedheid zijns harten behaagd, den schrijver mee te deelen dat hij de welmeenende bedoeling begrepen had.

UIT HET HOOFDKWARTIER VAN DE DERDE ARMEE.

1. Tot naar Petersbach.

Op den 1sten Augustus 1870 kwam ik te Spiers aan en had het genoegen dadelijk daarop den kroonprins te spreken. Morier was bij hem, juist op 't punt van te vertrekken. Ik vond onzen vorst zeer vriendelijk en gemoedelijk, hij heeft voor mij oneindig veel aantrekkelijks: dat rein, open karakter, en dan dat warm gevoel, dat al zijn handelingen bestuurt.

Zoodra wij alleen waren, sprak hij van zijne gemalin. Zijn opvatting van de Duitsche verhoudingen was echter wel wat in de lucht zwevend. De Duitsche Noorderbond kwam hem voor als geheel en al overwonnen en afgedaan te zijn; er was im-

mers nu een geheel, een eenheid. Ik was zoo vrij de opmerking te maken dat eenheid van geestdrift en legerbevel nog niet altijd eenheid van politieke belangen met zich bracht. Het streven der zuidelijke staten om hun zelfstandigheid te bewaren, nu in toom gehouden door de vrees voor Pruisen en Franschen, doet hen even zoo goed ten gunste van dezen oorlog overhellen als hun Duitsche zin.

Beieren en Wurtemberg als trouwe bondgenooten in den oorlog bewerken daardoor dat hun politieke eischen in aanmerking genomen worden.

Uw beste bondgenoot zal zijn dat gij tegenover Frankrijk vaderlandsliefde kunt stellen. Als, wat heel onwaarschijnlijk is, de oorlog voor Pruisen ongunstig afloopt zouden zij ter eigene rechtvaardiging de een of andere tegenovergestelde politiek kunnen omhelzen, zoo iets als »we hebben het eenmaal eerlijk gemeend en toen is het ons tegengeloopen.” Ook is de gloeiende ijver van het volk in Zuid-Duitschland wel is waar zeer schoon, doch al zijn ze daar luidruchtiger, zoo tot offers bereid als in 't Noorden zijn ze niet: men vergelijkte b. v. de lijsten der liefdegaven met die der offers aan het vaderland. Dan wordt het duidelijk dat het spreekwoord: »veel geschreeuw en weinig wol” wel eenigszins op hen toepasselijk is.

Op den 2den Augustus was ik in de gelegenheid

hetzelfde met de aanvoerders der beide Beiersche legercorpsen te bespreken. Zij kwamen eerlijk voor de politiek van hun regeering uit. De Koning van Beieren is op 't oogenblik de warmste voorstander van de eenheid." »We moeten ons aan Duitschland houden, als we Beieren blijven willen." De woorden van den Minister v. Oorlog v. Franckh: »onzen toestand leggen we 't best in deze woorden bloot: ik ben een particularist van 't eerste water en daarom stem ik voor den oorlog tegen Frankrijk, en de koning laat zich liever doodschieten dan dat hij ook maar het kleinste deel van zijn heerschappij opgeeft." In Noord-Duitschland mag men van deze en meer zulke uitingen wel nota nemen. Geheel dezelfde opvatting straalde in de woorden van de burgers hier door, slechts gematigder en niet zoo absoluut. Niettemin kunnen de Beieren een gevoel van blijdschap niet onderdrukken bij de gedachte, eindelijk eens aan de rechterzij te staan. Een der Beiersche generaals prees ook bescheidenlijk de bekwaamheid van zijn manschappen: »Als zij in een hinderlaag liggen te vuren, zullen ze het zelfs tegen de sterkste overmacht volhouden, tot de laatste kogel verschoten is." Het is te hopen, dat de Beieren in dezen oorlog hun krijgshaftigheid nog op andere wijzen zullen aan den dag leggen.

Het komt me voor, dat men den kroonprins te veel door politiek verstroot. Hij is nu bevelhebber van de derde armee. De politiek wordt ver van 't groote hoofdkwartier af door een man van een heel anderen aard gemaakt, en dat de Kroonprins zoo nu en dan van uit de verte er eens in wil meespreken, zal er niet veel verandering in brengen. Daarenboven heeft de Kroonprins een militaire taak, die reeds wegens de samenhooping van zijn armee zeer drukkend is; en het komt er nu op aan alle krachten van den oorlog te verzamelen, het groote doel, dat niet ver af meer kan zijn. Het reusachtige hoofdkwartier werkt nu niet anders dan storend: zoo en zooveel prinsen met militair gevolg, manschappen en bagage, vreemde officieren met oorlogsvolmachten, ook mannen uit het burgerlijke leven, zoodat er dagelijks twee tafels voor hen aangericht moeten worden, daar ze aan één geen plaats kunnen vinden. Die vorstelijke aanhang neemt natuurlijk een groot deel van den tijd en gedachten van den Kroonprins in beslag; want elk der heeren vraagt toch een deel daarvan voor zich. Het plan bestaat daarom, het hoofdkwartier te verdeelen en een tweede staf op te richten, waarin een deel der niet-dienstdoende heeren in afzonderlijke kwartieren kunnen gelegerd worden. Deze verdeeling in vleugel A en B zal echter niet veel helpen. In 't jaar

1866 was de Kroonprins bijna geheel alleen met zijn militaire raadsliden, nu is de taak gewichtiger en zij vindt den Troonopvolger in een omgeving die hem voortdurend door bemoeiingen van allerlei aard van de hoofdzaak zal afleiden. In het Koninklijke hoofdkwartier heeft men wel gepast voor deze vorstelijke staf, en bijna alles op den rug van den Kroonprins geschoven.

Onder de aanwezige heeren ontbreekt het natuurlijk niet aan hen, die Duitschland's toekomst met warme, hoopvolle geestdrift bespreken.

Dat deze verheffing tot iets geheel nieuws leiden moet, is bij hen aan geen twijfel onderhevig, slechts daarover loopen de gevoelens uiteen, hoe die nieuwe toestand zijn zal. Mijne goede hertog ontving me verwonderd, en sprak met mij over het nieuwe keizerrijk, dat de vorsten uit al hun macht wenschten. Ik vrees echter, dat zijn warm hart hem hier parten speelt; niet allen zijn, zooals hij bereid, aan Duitschland hun eigen macht op te offeren. Bovendien is het geen goed voortteeken, al van een nieuwen keizer te praten als men den anderen, die nu onze vijand geworden is, nog den purperen mantel moet afrukken.

Het opbreken van het hoofdkwartier van Spiers volgde in den vroegen ochtend van den 3den Augustus. Een lange trein van wagens, ruiters, paar-

den, wel 200 paarden, op den stoffigen straatweg. De Kroonprins reisde wijselijk met zijn naaste, militaire omgeving later af, een begin van de onthefing van alle onnoodige verplichtingen, die tot nu toe op den Prins gerust hadden.

Overall in de Pfaltz, in stad en dorp, werd gevlagd en juichte men den Kroonprins zoo warm, zoo vol vroolijk vertrouwen en geestdrift toe, dat het iemand goeddeed om aan te zien. Hij verovert aller harten door die zekere vereeniging van voorname hoffelijkheid en rondborstigen eenvoud. Zulk een vreugderoes duurt echter maar kort, en moet weldra voor de nuchtere werkelijkheid plaats maken. De weg van Spiers naar Landau voert in de eerste helft door vlak land, welks vruchtbaarheid beroemd is. De noteboom op 't veld, de zorgvuldig verpleegde wijnstok en de tabak geven aan het land een zeer eigenaardig karakter, de menschen zien er verstandig uit; onder de kinderen vindt men brunettes met groote, donkere oogen, deels van romaanschen, deels joodschen oorsprong (dat hier veel voorkomt) en daarnevens prachtige, goudblonde germanenkopjes. De vrouwen plaats en hun last op het hoofd, van daar hun goede houding. Uit de vensters der lage, witgekalkte steenen huizen in de dorpen hingen vele blauwe en witte vlaggen, eendrachtig naast de tapijten van het salon; in de steden soms de bonds-

kleuren, ook begroetten wij eenmaal in een dorp een zwart-en-witte vlag, waaronder een groep van vijf allerliefste kinderen neergehurkt was. Allen hier zijn innig verheugd dat ze nu eens voor God en menschen kunnen toonen, hoe warm Beieren hun aan 't hart ligt.

Langzamerhand naar den kant van Frankrijk wordt het Hardtgebergte aan de rechterzijde hooger. Prachtige kegelvormige, grillig gevormde bergtoppen, in een blauwe italiaanschen nevel gehuld. Dit schoone gezicht troostte ons over 't militaire aanzien van Landau, een kleinsteedsch nest, vol bierdrinkende invaliden. De Kroonprins werd hier zeer in beslag genomen; het trok mijn aandacht, dat hij met slechts weinig gevolg door 't land reed. Hij bracht een bezoek in het leger van het 5de corps. Bij zijn aankomst raakten de opgestelde bataillons geheel in verwarring, daar allen hem tegemoet vlogen om hem het eerst het »welkom" te kunnen toeroepen. Het waren zijn getrouwen van Nachod en Skalitz. Hij inspecteerde toen meteen het 11de corps. Beiden te zamen vormen de kerntroepen, welke hij bij het eerste samentreffen met het Fransche leger in 't vuur moet laten gaan.

Na zijn terugkeer werd er een geheime raad door den generalen staf gehouden, waarvan de uitslag eerst den volgenden dag zou bekend worden.

Op den morgen van den 4den Augustus viel de regen bij stroomen neer. »Evenals bij Koniggrätz” hoorde men zeggen. Ieder scheen er de lucht van te hebben, dat het waarschijnlijk tot een botsing met den vijand zou komen. Even over zessen, nadat de brieven uit het vaderland aangekomen waren, brak de Kroonprins met de helft van zijn hoofdkwartier op. Om 9 uur stond de Beiersche afdeeling onder graaf Bothmer ten Noorden van Weiszenburg opgesteld met bevel, de stad in te nemen, die door Turken van de fransche afdeeling Abel Douay bezet was. De Franschen waren juist aan het zorgen voor de menage toen ze overvallen werden, doch de oude wallen, de grachten en vaste poorten der stad maakten een inneming voor de infanterie zeer bezwaarlijk. De Beieren vonden hardnekkigen tegenstand, en gaven van hun volharding juist zoo blijk, als de generaal reeds voorspeld had. Ondertusschen tastten de Pruisen de hoofdstelling van den vijand aan, die tegen den Gaisberg aan gelegerd was, en door kanonnen en schietgaten in een hecht bolwerk was herschapen. Het waren regimenten van het 5de corps, voorafgegaan door het koningsregiment No 7, die ten laatste met slaande trom, bijna zonder een schot te lossen den beslissenden aanval deden. Met de officieren, naar Pruisisch gebruik, aan het hoofd, kon niets den loop der dapperen

stuiten. Daarna hielp het 11de corps de Beieren om Weiszenburg in te nemen. Het was een eervolle strijd, die een buit opleverde van omstreeks 800 gevangenen en één kanon. We hadden wel is waar sterke overmacht, doch de Franschen een zeer sterke stelling; de strijd verliep als met de regelmaat van een uurwerk en generaal Blumenthal zei aan den avond van dien dag dat hij het alleen maar betreurde, dat zij het geheele corps van Mac-Mahon niet tegenover zich hadden gehad.

Toen de Kroonprins den bestormden Gaisberg opreed, werden weder de rijen der opgestelde bataillons verbroken; alles stormde hem juichend en jubelend tegemoet, gewonden hieven zich op en strekten de armen naar hem uit, het was als een eenstemmige kreet: »Zie, we hebben ons best gedaan!» Zulke uiting van onwankelbaren soldatenmoed, die den heldendood tegenjuicht, is het verheffendst gevoel, dat een koninklijk legeraanvoerder ondervinden kan.

Toen de Kroonprins 's avonds van den stormloop van zijn 5de corps op den Gaisberg sprak, hoe na de overwinning de gedunde bataillons hem geestdriftig hadden toegejuicht, werd zijn gevoel hem bijna te machtig, en lag er een verheerlijkte glans op zijn gelaat, die in zijn omgeving als weerkaatst werd. Dat is de machtige, zoo gevaarlijke poëzie

van den oorlog. Het wordt de trots en eer van het strijdende volk voor de zaak, die zich in den persoon van den vorst als belichaamt, te zegevieren of te sneven. De geestdrift van den soldaat en die van een koninklijk veldheer zijn echter niet geheel gelijk in hun werking op gevoel en handeling. De trouw van den soldaat is het zich geheel te geven, die van den vorst, deze overgave op een edele wijze aan te nemen. De eerste is er beter aan toe, voor den laatste schuilt in het grootste genot, dat hem zijn hooge waardigheid biedt, ook een bedenkelijk gevaar.

Het gevoel om als een oorlogsgod over het lot van honderdduizenden te kunnen beschikken, doet bij den besten en reinsten mensch ten laatste de leelijke gedachte oprijzen, »ik, de staat." Toen de Prins onwillekeurig den arm vertrouwelijk op mijn schouder legde, deed ik mij zelf de gelofte, voor hem in zijn later leven altijd de ware, trouwe vriend te zullen zijn, die hem er soms zachtjes aan herinnert, hoe moeilijk het voor den vorst is, de verheffende gevoelens van zijn waardigheid aan ernstigen arbeid en waarachtige opoffering voor zijn land te paren.

In den avond hurkte een aantal Turken in twee rijen voor de pastorie van Schweighofen, het kwartier van den kroonprins neer; onder hen zag men

morzige, groezelige slungels, de ouden onder den grooten turban en jongeren met den fez. Enkele zagen er zeer bedrukt uit; naar hun gezichten te oordeelen verwachtten zij niet anders dan opgegeten te worden. Zij waren echter slechts daar opgesteld ter bevordering der volkenkennis van onze soldaten.

Op den 5 Augustus marcheerden de troepen in de richting van Wörth en Hagenau en bereikten eindelijk na voortdurende opstoppen in de colonnes, het hoofdkwartier te Sulz. Onderweg bij Weizenburg zag men overal de sporen van den strijd: doode paarden, gesneuvelde Turken in gekromde houding, als op 't punt van te springen, medicijnwagens, ambulances, helmen, monteerstukken en wapens bij hoopen.

In het kleine Sulz waren de bewoners blijkbaar door schrik en wanhoop bevangen. Van eenige fransche geestdrijvers werd er een gegrepen, toen hij op onze soldaten schoot en den volgenden morgen gefusileerd. Zijn vrouw zwierf den geheelen dag om ons kamp heen en rukte zich in wilde smart de haren uit het hoofd.

De Franschen hebben al het volk verlof gegeven, zich met het roode kruis te versieren; voor alle groote huizen is de vlag geplant en draagt de bewoner den sjerp als teeken dat hij van inkwartiering wenscht verschoond te blijven; in de plaats

daarvoor neemt hij eenige lichtgewonde Franschen ter verpleging op.

Heden avond kwam Roggenbach bijna tegelijk met den groothertog van Baden aan. Hij was aan het hoofdkwartier uitgenoodigd. Als altijd liet zijn warme, hoopvolle en hooggestemde persoonlijkheid niet na een weldadigen en bezielenden invloed op mij uit te oefenen. In zijn vindingrijken geest hield hij zich al bezig met de gedachte, wat er met Frankrijk gedaan zou moeten worden, als het ons gelukte de zege te behalen. Onze waarde vriend wil echter al weer heengaan, daar hij niet inziet, wat hij hier doen zal en daarin heeft hij, dunkt me, gelijk — Nu heb ik de verschrikkingen van den oorlog gezien; ik bedoel niet het slagveld; want daar kan men zich nog overheen zetten. Ik was hier te Sulz echter in een manufactuurwinkel ingekwartierd. De menage-wagens waren er nog niet en nu kwamen de soldaten, eischten al het noodige en begonnen ten laatste te rooven en te plunderen; nog wel juist tegenover het hoofdkwartier van den Kroonprins.

In den morgen van den 6den begon de kanonade in de buurt van Wörth, waarheen de geheele artillerie was getransporteerd. Al dien tijd was men in 't hoofdkwartier van gevoelen, dat men dien dag niet slaags zou raken; zelfs toen tegen 10 uur de

kroonprins en Blumenthal te paard stegen, verwachtte de generaal eerst den volgenden dag de beslissing als gevolg der aangevangen bewegingen van het leger. Ondertusschen was de strijd al ontbrand, die een van de bloedigste en roemvolste werd, die we ooit beleefd hebben. In den den namiddag werd langzamerhand de grootte en de verschrikkelijkheid van de overwinning bekend. Alles was bestormd en onder vreeselijk verlies verslagen; ieder voelde dat dit een verwoede, menschenmaaiende slag was geweest. De groote bekwaamheid van ons leger werd bij deze gelegenheid overtuigend bewezen. Dat het juist den Kroonprins en zijn uit Pruisen en Zuid-Duitschers bestaand leger gegeven werd, dit voor Europa vast te stellen, is bijna zoo schoon als de overwinning zelve. De Prins was stil dien avond, zijn strijdkracht was uitgeput. Hij zeide tot mij in groote opgewondenheid: »Ik heb een afschuw van zulke slachtingen. Nooit heb ik naar krijgsroem gestreefd en had gaarne zulk een roem aan anderen overgelaten. En juist mij voert het lot van den eenen kamp in den anderen, van slagveld tot slagveld, waar ik in menschenbloed moet waden, vóór ik den troon mijner voorvaderen kan bestijgen. Dit is een hart lot.» — Daarom moge het u gegeven zijn als koning des vredes te regeeren” was mijn antwoord.

(9 Aug.) Toen ik in dit land kwam, was ik voor mijzelf overtuigd, dat de Elzas-vraag een netelige vraag was en dat zelfs een gelukkige uitslag van den oorlog ons nog niet in 't bezit daarvan zou stellen. Ja, ik vond het zelfs alles behalve wenschelijk, om de onmogelijkheid in dat geval met Frankrijk op een voet van verdraagzaamheid te komen, verder, daar wij bij de te verwachte afrekening met Jong-Rusland altijd door een verbond van Frankrijk met Rusland in de klem zouden komen, en eindelijk, omdat we onzekere grenslanden genoeg hebben en een hardnekkige vrijheidskamp (Bohemen) in onmiddelijke nabijheid. Doch het helpt niet, het hart kan men niet dwingen. Bij iedere mijl, die we verder in het schoone land afleggen, bij elk blauwoogig kind, dat ons aanstaart, ja ieder woord dat we met de landlieden, mannen en vrouwen wisselen, begint ons hart warmer voor dit volk te kloppen. Over 't geheel is het in den Duitschen Elzas aldus gesteld: Bijna $\frac{2}{3}$ Katholiek, veel joden en de overigen protestanten. Deze laatsten hebben zich in een klein gedeelte moeten terugtrekken en voelen zich verdrukt en ontevreden; enkelen van hen verwachten alleen nog maar hun heil van Deutschland. Ook het Katholieke landvolk is niet franschgezind en ziet het noode dat op de scholen hun kinderen verfranscht worden, doch zij zijn voor dezen oorlog

door hun geestelijken opgehitst die hier een zeer eigenaardigen politieken rol spelen. Ook deze zijn misschien met den druk die door den ambtenaar uitgeoefend wordt, ontevreden, doch werken in echt franschen geest als bondgenooten der regeering.

»Ik wist wel, dat het spaak zou loopen, toen die papen als een losgelaten bijenzwerm in 't land kwamen, precies als bij den Krim-oorlog en den Italiaanschen oorlog,» zei een landbouwer uit Ober-Modern. Wie echter 't meest tot uitbreiding van het fransche element bijdragen zijn de schoolmeesters, welke op bevel van Parijs hun leerlingen zoo-veel mogelijk verfranschen, en dan de fransche volksbibliotheken, die door Napaleon bijna in iedere gemeente opgericht zijn. Het is nog juist tijd en het laatste geslacht dat men dezen pleisterkalk kan opleggen. Buitendien is op 't land bijna alleen franschen adel: Parijs, de senaat, spoorweg- en andere winstgevende ondernemingen, in chic en zedenbederf aardt het naar zijn moederland in 't Westen. In de steden de ontwikkelde jeugd en de rijke industriëel, die zijn schatten aan het fransche tolsysteem te danken heeft. Alleen de laatste categorie is van werkelijk belang en voor ons een hinderpaal, want de industrie heeft zich daarentegen meer ontwikkeld onder invloed van Rijn, Zwitserland en Baden. De handel is echter grootendeels (uitlevering

van eigen overvloed, productenhandel) en bedient zich van den Rijn als vervoerweg. Het is dus met de zaken zoo gesteld: het land ligt als in een sluimering, het beschaafde deel der natie is over 't geheel tegen ons, daarentegen zou het volk zich voor 't meerendeel een overgang tot Duitschland geduldig laten welgevalen; wij zijn echter vooral nog onbemind, omdat ze ons alleen door den oorlog kennen. De rest behoort tot de voorvaderlijke overleveringen. Als de Elzas nu echter niet Duitsch wordt, krijgen wij haar nooit terug, want fransche spionnen laten de ingeboornen geen oogenblik los.

Dat is nu de vraag, die al mijn gedachten in beslag neemt. De Kroonprins heb ik in de laatste dagen bijna geen enkele maal alleen gesproken; hij ziet er echter goed uit en is vergenoegd en vol moed. We legeren heden — den 19en — aan den voet der Vogesen; morgen zullen we in lange dagmarschen met 7 afdeelingen er over trekken. Aan gene zijde zal deze manoeuvre wel op zijn rechte waarde geschat worden. Generaal v. Blumenthal troost de kleinmoedigen er mee, dat er hoe genaamd geen gevaar is bij de verdeeling van het leger op de bergwegen. Het 3de deel van de fransche armee is, wel is waar, door de verloren slagen onschadelijk gemaakt, maar ook wij hebben bij Wörth een ontzachtlijk verlies gele-

den en er wordt door de staf over gesproken dat het niet aangaat, van onze betere wapenen en grootere krijgsbedrevenheid zoo weinig partij te trekken. Gisteren en vandaag heeft het aldoor geregend, zoodat de wegen moeilijk begaanbaar zijn en het bivak van de soldaten bijna is weggezakt.

De Kroonprins drukte den levendigen wensch uit, dat hij bij toekomstige vredesonderhandelingen ook geraadpleegd zou worden, misschien niet zoozeer, omdat hij bepaalde voorwaarden zou willen stellen, als wel dat het hem grieft, niet mee te kunnen spreken waar het zulke levensvragen voor Pruisen en Duitschland geldt. Ik ried hem, zich hierover geheel vrij en open tot den koning uit te spreken, met het verzoek, hem niet langer als onmondige te behandelen, op grond van zijne uiteengezette redenen. Hij heeft echter, dadelijk na den slag bij Wörth, na de gewenschte vredesvoorwaarden voor Duitschland een gedenkschrift aangelegd, dat hij mij liet lezen. Het was zeer schoon en moge een goedgunstig lot al zijn wenschen te dien opzichte vervullen! Wie weet echter, wanneer, met wien en onder welke omstandigheden de vrede nog geslo'ten zal worden?

Den 11den Augustus hield het hoofdkwartier boven op de Vogesen in het bergplaatsje Petersbach halt. De Kroonprins ontbood mij tot een onderhoud

in den namiddag vóór zijn eng kwartier in de open lucht. Het was op een groote, heuvelachtige weide. Na den regen van den vorigen dag glinsterden halmen en bladeren in het zonlicht, aan den kant liepen grazende koeien, achter ons zag men de geschut- en proviandafdeelingen langs het bergpad naar beneden trekken; voor ons in 't verschiep de nevelachtige bergen, die ten Zuiden van Lotharingen in de vlakke overgaan en vandaar stegen bij tusschenpoozen kleine, witte rookwolken ten hemel, gevolgd door den doffen klank van de kanonnen. Daar in de verte lag Pfalzburg, dat zijn schoten met de veldartillerie van ons 6de corps afwisselde. Langs het bosch, dat den weidegrond aan den eenen kant omzoomde, zag men ritmeester von Schleinitz op- en neerschrijden, die naar krijgsgebruik in het hout loerde, om het een of ander ontijdige schot uit het kreupelhout te voorkomen.

Nog eens doorlas de Kroonprins met mij het gedenkschrift, dat hij gaarne zoo spoedig mogelijk wilde afzenden; toen begon hij: »En hoe zal het met Duitschland gaan, welke positie zal de Koning van Pruisen na den oorlog innemen?» Ik antwoordde dat als het tot een vrede kwam, zooals wij hem nu mochten verwachten, de Mainlinie geen verhindering meer zou zijn en de Zuidduitschers onder gelijke voorwaarden als de Noordelijke staten tot den bond

zouden kunnen toetreden, zooals te verwachten was, uit eigen verkiezing, al mocht het dan ook niet zoo van harte gaan als in Baden. De Kroonprins vond dit als vanzelf sprekend; hij vroeg echter verder: en wat zal er van den Koning van Pruisen worden? — Ik antwoordde: Opperbevelhebber van den nieuwen bond, als men daarvoor een titel noodig heeft, zal men dien wel kunnen vinden. Ingeval van nood kan men wel een aloude nationale waardigheid op nieuw in eere brengen en den titel hertog van Duitschland bij dien van Koning voegen. De Pruisen begeeren voor hun Koning geen nieuwen naam, slechts de macht is het dien zij wenschen. Hier echter viel mij de Kroonprins met schitterende oogen in de rede: »Nee, hij moet Keizer worden.” Getroffen zag ik tot den Prins op; hij had zich den generaalsmantel zoo omgehangen, dat hij als een koningsmantel om zijn hooge gestalte golfde en den gouden keten der Hohenzollern om den hals, die hij toch anders als het leger rust had, niet gewoon was te dragen en fier schreed hij op het dorpsveld heen en weder. Onwillekeurig had hij, vervuld als hij was van de beteekenis, die de keizervraag voor hem had, zijn uiterlijk met het behandelde onderwerp in overeenstemming gebracht. Ik werd echter nog beziggehouden met het plan om den man, die van de keizerstroon bezit had ge-

nomen, daarvan af te stooten, en voor ons Noord-Duitschers, had het oude keizerschap met zijn eeuwenlange vernedering en onafgebroken national ongeluk maar weinig bekoring. Dientengevolge nam de toehoorder deze uitbarsting slechts euveltjes op. Op mijn tegenwerping, dat de Zuid-Duitsche koningen bezwaarlijk met zulk een inrichting genoeg zouden nemen, stelde de prins er tegenover, dat wij de macht reeds bezaten, wederspannigen te dwingen. De voor de hand liggende bedenkingen daartegen hoorde hij geduldig aan, dan begon hij echter zelf te spreken over de beteekenis en hooge waardigheid van het Duitsche keizerschap; hij gaf toe dat deze hooge bediening in den laatsten tijd in discredit was gebracht, doch dat zal nu anders worden. De kroonprins hield veel van geschiedenis en was in die van zijn familiegeslacht zeer wel thuis; niet zoo vertrouwd was hij met de oude staatsregeling en machtsbevoegdheid der Roomsche keizers van het Duitsche volk. Hij gaf echter ten volle toe, dat de herleving van het keizerschap iets veel beters zou moeten geven dan het in de vroegere eeuwen gedaan had, maar kon zich toch niet losmaken van de gedachte, dat de Koning van Pruisen als Keizer van Deutschland erfgenaam der oude, duizendjarige waardigheden en eerbewijzen zijn zou. Daar een verdere bestrijding van deze opvatting mij onnoodig voorkwam en hij

toch voelde, dat zijn toehoorder het niet met hem eens was, vroeg hij mij op zijn gewonen hartelijken toon: »Wat hebt ge dus eigenlijk tegen mijn idéé in te brengen?» De Prins zóó voor mij ziende, kon ik den aandrang niet wederstaan om hem alles te zeggen, wat ik op het hart had. De politieke betekenis van een nieuw Duitsch Keizerrijk laat ik aan anderen ter beoordeeling over, ik gevoel mij, door persoonlijke verplichting en de groote goedgunstigheid, die ik steeds van Uw huis ondervonden heb, gerechtigd te zeggen dat er nog een geheel andere reden is, die mij tegen het keizerschap inneemt. De vervulling van Uw wensch bedreigt het geslacht der Hohenzollern met een menigte van dezelfde gevaren, waardoor meer dan één doorluchtig vorstehuis, tot ongeluk van het volk, innerlijke kracht en weerstandsvermogen verloren heeft. Wat onderscheidt de Hohenzollern, die, als mensch beschouwd, geenszins altijd zooveel degelijker en krachtiger zijn geweest dan hun ranggenooten van andere koningen die evenals zij, slechts door het recht van erfopvolging, op het kussen zaten? Toch wel 't meest de omstandigheid, dat zij uit zelfbehoud en tot uitbreiding van hun macht genoodzaakt waren, het heil der Deutsche natie aan de belangen van andere doorluchtige geslachten te onderwerpen. Iedere groote schrede voorwaarts is door uw geslacht op den tijd als 't ware ver-

overd, gedrongen als 't ware door de ijzeren noodzakelijkheid. De gevaren van uw hooggeplaatste positie, de afzondering van het volk, het ijdele praalvertoon, het blijven rondgaan in een betrekkelijk eng kringetje van aangenomen meeningen, het doorbrengen van uw dagen met aangename nietigheden, dit alles is in deze eeuw van ernstigen arbeid niet gevaarlijk voor U geweest. Een zekere Spartaansche eenvoud en gestrengheid heeft de beampten, vorst en volk in 't goede spoor gehouden. De nieuwe keizerlijke waardigheid zal daarin spoedig verandering brengen. De Duitsche keizerskroon brengt niet alleen de verplichting mee om zich de achting voortdurend waardig te blijven maken van de regeerende vorstenstam, die hij zich nog eerst veroveren moet, doch tevens een voortdurend machtsvertoon tegenover de andere vorsten. Alle pracht, waardoor een majesteit nu eenmaal omringd is, het praalvertoon bij hooge bezoeken, de hofambten, het snijderwerk in costuum en decoraties zal zich uitbreiden en eenmaal ingevoerd, altijd grootere afmetingen aannemen. De eenvoudige blauwe rok van de Hohenzollern zal ten laatste slechts nog als een antiquiteit voor den dag worden gehaald. Het zelfgevoel van alle vorsten zal grooter worden; de adel zal daarvoor niet onderdoen, en de geheele, nu bijna opgeruimde rommelzoo van pretensies, die

niet meer in deze eeuw thuishooren zal zich meer en meer doen gelden. Overal, tot in de beambtenstand en het leger, zal dit voelbaar zijn. Het aantal voorname heeren, die hun hoogen rang in het leger niet aan bewezen bekwaamheid, doch aan geboorte danken, is toch al reeds groot genoeg. Wanneer we nog meer van zulke bevelhebbers krijgen, aan wie we het lot en leven van onze wakkere soldaten in handen geven, zal dat niet anders dan nadeelig kunnen werken. Bij de t. eneming der weelde is het nu reeds zeer moeilijk, in de officiercasino's de oude tucht en eenvoud te bewaren; in de toekomst zal dat slechts mogelijk zijn, wanneer onze vorsten zelf steeds in eenvoud voorgaan en de regimenten niet in de gelegenheid stellen, onder voorname kameraden geld uit te geven. En zoowel als in leger en civiele dienst, zal ook over het volk een hoofsche en kruipende geest komen, waaraan onze oude, pruisische loyauteit tot nu toe gelukkig vreemd is gebleven. In tijden van voorspoed zal het den Duitser nog niet zooveel schaden, zij het ook dat het velen de energie en bekwaamheid zal benemen. Iedere eenzijdigheid echter wordt door een tegenovergestelde gevolgd en door onze eeuw gaat een sterke, democratische strooming. Wordt eenmaal door groote rampen en wanbestuur de ontevredenheid van het volk verbreid, dan worden ook de

aloude, regeerende vorstenhuizen ernstig bedreigd. Nu reeds lijkt de positie van onze vorsten machtig veel op die van tooneelspeler op de planken te midden van bloemruikers en luide bijvalskreten van geestdriftige toeschouwers, terwijl zij uit de diepte op hen loeren.

Dit en meer in dien geest werd lang en breed verhandeld en wel niet voor de eerste maal: reeds tijdens den rijksdag in het jaar 1867 had de kroonprins in de rustige avonduren wel gehoor willen schenken aan zulk een burgerlijke beschouwing van de vorstelijke waardigheid. Ook nu luisterde hij aandachtig toe en stemde bijwijlen met mij in; aan 't einde echter van mijn lange redeneering viel hij levendig uit: »Luister nu eens. Toen ik tijdens de fransche tentoonstelling met mijn vader in Parijs was, zond Keizer Napoleon de boodschap: daar ook de Keizer van Rusland zijn bezoek aangekondigd had; wenschte hij van den Koning van Pruisen te vernemen, hoe deze het met de rangverhoudingen der hooge gasten gaarne geschikt wilde hebben; hij, Napoleon, zou alles naar den wensch van den Koning inrichten. Daarop antwoordde zijn vader: »een der heeren komt altijd de voorrang toe." — »Dat zal en mag voor een Hohenzollern niet meer gelden," besloot hij vol vuur. Deze woorden deden mij diep in zijn gemoed lezen, hem vervulde die

koninklijke fierheid, die geen hooger naast zich duldte en de hoogste wereldlijke macht was voor hem onder de keizerskroon. Zoo diep had hij zich met dit ideaal vereenzelvigd, dat geen redeneeringen daartegen hem van gedachten hadden kunnen doen veranderen.

Het zij mij vergund, hier met het oog op latere ervaring eenige opmerkingen aan toe te voegen. Ten eerste dat de bedenkingen, die ik tegen den Kroonprins op het veld van Petersbach geopperd had, niet ten volle gerechtigd waren, al moet men ook toegeven, dat ze niet zonder grond waren. De eischen toch, aan het eerste vorstengeslacht van Duitschland in de eeuwen vóór den onderlingen bond gesteld, konden niet dezelfde blijven bij geheel andere staatsinrichting. De geschiktheid, die volk en koning van Pruisen moeilijke en zorgelijke tijden deed doorkomen, moest tegenover andere eischen ook een andere gedaante aannemen. En verder is het onmogelijk groote politieke gedachten te willen onderdrukken, welke zich door den drang der tijden en hoog opgevoerde volkskracht baan breken wil, door de nadeelen in het oog te houden, die de nieuwe toestand noodzakelijk met zich brengt. De denkende mensch zal, ook zonder het oog moedwillig voor de gevaren te sluiten, een verandering, die niet af te wenden is, op zich nemen en de kroonprins stelde

zich in deze zaak op het meer juiste standpunt, waarheen ook zijn vurig verlangen hem dreef.

Hij had een warm en gevoelig hart, vol menschenliefde en zelfopoffering en daar, waar hij zijn volle vertrouwen kon schenken, gaf hij meer dan eenig ander vorst, zichzelf, zooals hij was. Onomstootelijk vast echter was bij hem deze vorstelijke opvatting van rang en stand; waar hij in de gelegenheid was zijn idealen uit te spreken, toonde hij zich eerzuchtiger dan één van zijns gelijken in rang. Waar hij niet door bijzondere sympathie of nationaal gevoel gedreven werd, beschouwde hij de menschen onwillekeurig naar de verschillende rangen, die de monarchie ook ook aan hen, die niet in 's lands dienst zijn, zou kunnen uitdeelen.

Zoo het lot hem een werkelijke regeering vergund had, zou deze eigenaardigheid soms wel tot verbazing der tijdgenooten, meer aan 't licht zijn gekomen. Hij dreef gaarne den spot met de fijne onderscheidingen der pruisische orden en eerelintjes; hij zelf echter zou het als een ernstige zaak beschouwd hebben, de zwanenorde, die maar geen levensvatbaarheid schijnt te hebben en meer dergelijks in te stellen, waardoor het aantal sporten dat de regent van zijn nederigsten onderdaan scheidt, steeds vermeerderd wordt. Hij had een scherpen blik voor het jagen naar titels en uiterlijke voor-

rechten van anderen, en toch hield hij de rangs- en tot den adelstandverheffing voor een onvervreemdbaar vorstenrecht en een duur voorrecht voor hooggeplaatsten. De verschillende eigenaardigheden van het ceremonieel, het op touw zetten van feesten, waarbij de vorst als middenpunt prachtig uitkomt, dit alles was voor hem belangrijk en beschouwde hij als zijn eerste vorstelijke plicht. Zijn Vaandel, en, aan 't einde van het jaar 1870, de uitvindingen van Stillfried, eigen nieuwe kronen en wapens voor den kroonprins en de prinsen, waren voor hem belangrijke kwesties. Uit dezen koninklijken trots werd langzamerhand de idéé van het keizerrijk in de ziel van den kroonprins geboren, zij werd een vurige begeerte bij hem, en naar mijn oordeel is hij de groote drijfveer geweest, die de nieuwe orde van zaken bewerkt heeft. Voor hem waren alle tegenbedenkingen, die in den zomer van 1870 gemaakt werden, van geringe beteekenis. Hij vond warme instemming bij eenige van onze vorsten, o. a. bij die van Baden en Koburg, welke de toekomstige waardigheid der Duitsche vorsten als den zekersten waarborg voor den onderlinge vrede beschouwden.

De kroonprins had in het gedenkschrift aan den bondskanselier zich er van onthouden, ook maar eenige melding te maken van wat voor hem de

hoofdzaak was. Eerst bij een later persoonlijk onderhoud — het eerste was in den namiddag van den 20sten Augustus, waarom hij naar het groote hoofdkwartier te Nancy gereden was — heeft hij daarover gesproken; te Reims zeide hij, dat graaf Bismarck gezegd had het plan in welwillende overweging te zullen nemen. Het is den schrijver dezer regelen geheel onbekend, hoe de bondskanselier toenmaals over een Duitsch keizerrijk dacht, en of hij deze toekomstige kroning van den op te richten staat voor 't beste hield. Het komt mij echter waarschijnlijk voor, dat hij als Pruis juist geen geestdrift voor zulk een prachtige toegift aan de wereldlijke macht zal hebben gehad en dat hij het als staatsman voor onverstandig zal gehouden hebben, zich in zijn vrijheid van handelen door eenige verplichting te laten binden; dat hij echter den hartewensch van den troonopvolger langzamerhand in overweging nam en op zijn wijze mogelijk en uitvoerbaar maakte, toen hij door de gebeurtenissen, de overtuiging gekregen had, dat deze oplossing der moeielijkheden betrekkelijk de beste was. In alle gevallen was hij het, die het plan voor zoover het hem doelmatig voorkwam, heeft helpen ten uitvoer brengen. De Kroonprins echter was de opvatting toegedaan, dat de nieuwe keizerlijke waardigheid slechts dan de rechte wijding zou ontvangen, wanneer zij als voortzetting der oude

roomsch-keizerlijke majesteit beschouwd werd, en hij was het, die bij de opening van den eersten duit-schen rijksdag in 1871, tot verbazing der afgevaardigden den eeuwenouden stoel der saksische keizers bij het moderne openingsfeest vooruitschoof.

Dit voorval lokte een artikel uit in het tijdschrift »Im neuen Reich.» Toen de Kroonprins het gelezen had, zei hij met zijn gewone zachtmoedigheid: dat heeft Freytag tegen me geschreven, maar ik kan er niets aan doen. Bij een latere ontmoeting, bewees hij mij de gunst tegen mij te zeggen: »Nu denk ik er niet meer zoo over.» — Niettemin kon hij zich niet losmaken van deze opvatting. Nog in zijn lijdenstijd sprak hij van een romeinsche IV, die achter de eerste onderteekening van den nieuwen keizer zou hebben gestaan en die aan de herinnering van Keizer Friedrich III, den vader van Maximiliaan I, zijn oorsprong te danken heeft.

2. Tot aan Signy.

Tot de beminnelijkste en interessantste mannen van ons hoofdkwartier hooren de beide officiers van gezondheid Böger en Wilms. Hun krachten werden na het vreeselijk verlies in den slag bij Wörth, zoodanig op de proef gesteld, dat slechts een ongewoon sterk gestel er tegen bestand kon zijn, en dan nog

alleen in een tijd van de hoogste opwinding. Dag en nacht bezig met de gevaarlijkste operatiën, te midden van bloed en het steunen der stervenden, onder een bijna onafzienbare menigte gewonden, wier oppassing, verpleging en genezing zij zich ten taak zagen gesteld, wisten beide mannen die verheven kalmte, levensmoed en opgeruimdheid te bewaren, die voor de hulpeloze gewonden soms nog weldadiger is, dan de bekwane hand van den arts.

Beide mannen, innig bevriend, hoewel van zeer uiteenlopende aard, Böger vol energie, voortvarend, geboren om te heerschen, daarnaast Wilms met zijn voornaam voorkomen, een stil opmerker, met een zachte uitdrukking in zijn mooie oogen, vol fijnen humor — werden in het hoofdkwartier met groote achting en toegenegenheid gadeslagen. Onze trouwe metgezel, de schilder Bleibtreu, die in een licht zomerjasje op het slagveld was gegaan, om stof op te doen voor zijn oorlogschetsen, droeg den langen kapmantel, dien de beide artsen voor hem in een franschen winkel gekocht hadden en dien Böger hem met een geestige toespraak plechtig overhandigde, dan ook altijd met een zekeren trots bij alle weersgesteldheid.

Minder gunstig is de positie van andere welmeenende heeren, die het leger met menschlievende

bedoelingen vergezellen, de Johanniten en Malthezerbroeders. Het was juist geen gelukkige gedachte, dat men in het jaar 1811, in een tijd, welke voor Pruisen de uiterste inspanning van het geheele volk eischte, een afgelegde ridderorde als een bijzonder recht van den adel weder ging opwarmen. Sedert had de orde een menschenleeftijd lang werkeloos en roemloos bestaan; er werd van verteld, dat iedere zoon van een adellijk geslacht zich tegen betaling van een zekere som het ordeteeken verschaffen kon, en het is zeer natuurlijk dat zij, die door hun geboorte uitgesloten waren, nu juist geen bijzondere symphatie voor haar gevoelden. Om haar wat in de algemeene achting te doen rijzen, werden in 1852, een tijd van karakterlooze reactie, de statuten veranderd en het middeleeuwsche idée van een adellijk hospitaal weder voorgestaan, wat haar tot weldadigheidsorde zou maken. Hun pogingen bleven echter lang zonder uitslag, de kleine inkoop-som en jaarlijksche toelage van eenige thalers leverden geen voldoende fondsen op tot uitgebreide hospitaalwerkzaamheid. Eerst sedert Pruisen onder Koning Wilhelm zijn roemvolle oorlogen begon, werd de menschlievende drang tot helpen onder de broeders der orde machtiger. Het aanzien en de genegenheid voor de orde werden daardoor niet wezenlijk grooter; men bleef haar als een vreemd-

soortigheid, niet meer in dezen tijd thuisbehoorend, beschouwen. Alle orden en eere teekenen, die een vorst tegenwoordig instellen kan, dienen een belooning te zijn voor bewezen diensten aan den staat of aan den persoon van den monarch. Om op zulk eene orde aanspraak te kunnen maken, dient men dan echter ook in een zekeren, kleinen kring van staatsambtenaren geboren te zijn. Wij vinden het zeer begrijpelijk, dat de man van adel met voldoening op een lange rij van nobele voorvaders terugblijkt. Wanneer de trots op het verleden van zijn geslacht zijn geweten en karakter helpt vormen en hem van eerlooze daden terughoudt, kunnen wij niet anders dan dezen trots als een bron van zedelijke kracht vereeren, en wanneer de adellijke zich met mannen van zijn geslacht of zijns gelijken in rang vereenigt tot algemeene maatschappelijke doeleinden, hebben de buitengeslotenen volstrekt het recht niet, hem daarover te gispnen en zij kunnen met lachen wachten, tot er werkelijk aanleiding voor gegeven wordt. Ook wanneer de staat aan de leden van zulk een vereeniging toestaat een teeken te dragen, dat tegelijk een herinnering aan een oud verbond van geschiedkundige beteekenis is, mag men daarover evenmin aanmerkingen kunnen maken als over de ordetee-kens, die de vrijmetselaars in hun loges dragen.

Het zou echter terecht tegenkanting uitlokken, als een vorstelijke grootmeester de teekens van zijn loge aan zijn broeders als een staatsorde liet uitdeelen. En toch wordt nevens de eischen, die de vrijmetselaars stellen, als zin voor beschaving, humaniteit, verdraagzaamheid in den godsdienst, voor den Johanniter-orde behalve persoonlijk die eer waardig te zijn, geëischt dat moeder en wellicht grootmoeder adellijk ter wereld zijn gekomen. De eischen van de Vrijmetselaren-orde hebben ongetwijfeld meer recht van bestaan.

De uitdeeling toch van een orde, die in 't oog van het volk den begiftigde beloont, omdat hij van adellijke ouders afstamt, doet bij hen den vrees geboren worden, dat de vorst met twee maten meet en een klein aantal van getitelden behalve de verschillende hofbeambten, die hen in dagelijksche aanraking met den heerscher brengen, ook de aanzienlijkste en invloedrijkste betrekkingen in leger en staat zal geven. Het is wel waar, dat zulk een verdeling in regenten en geregeerden in tijden van onbezorgde zekerheid en daaruit voortvloeiende krachtsontwikkeling tamelijk gelaten geduld wordt, doch het blijft een zwak punt der monarchie, en kan in moeilijke tijden een gevaar worden voor het monarchaal leven in den staat. Het brengt toch voor onze vorsten, die buitendien in een adellijken damp-

kring groot gebracht zijn, nog dit gevaar mee, dat zij onder inwerking van deze invloeden, hun vrijheid en onbevangenheid van oordeel verliezen.

Wanneer men al niet kan nalaten, de Johanniter-orde in vredestryd met een zekere humor te beschouwen als een der zeldzaamheden, die ons uit de middeleeuwen overgebleven zijn, wordt de toestand anders — waar de ridderlijke heeren bij den tijdgeest om verontschuldiging vragen door hetgeen zij in het leger verrichten. Moge deze bewering mijn lezers niet vreemd in de ooren klinken. De orde doet in dezen oorlog menigeen goed en waarschijnlijk zullen vele van onze officieren nog eens met dankbaarheid terug denken aan de weelderige inrichting, den goeden kost en de vriendelijke, kameradschappelijke verpleging, die zij in de orde-hospitelen vonden. Ook zijn de minderen in rang natuurlijk niet uitgesloten hoewel het voornamelijk voor officieren bestemd is. Dit is echter geen voordeel voor de ziekenverpleging van het leger. Wij zijn er trotsch op te kunnen zeggen, dat de duitsche officier voor zijn manschappen een voorbeeld is van moed en bekwaamheid, hij gaat hun voor in het gevaar, aan zijn oog en bevel hangen in tijd van oorlog honderde levens. Hij is op 't slagveld niet enkel de bevelhebber, doch tevens de beste, zorgzaamste vriend voor zijn soldaten. Daarom moet hij ook op het

ziekbed in de dagen van het pijnlijkst lijden niet van zijn manschappen gescheiden worden. Wie eenmaal gezien heeft, met hoeveel angst en geheele overgave de soldaat op het slagveld tot zijn officier opziet, zal het begrijpen hoeveel waarde de gewonden en lijdenden aan de nabijheid van hun aanvoerder hechten. Hij is voor hen bij de bitterste smart, in tijden van ellendige afmatting als een teeken, dat de bevelhebber de trouw, die de soldaat hem bewezen heeft ook tegenover hem in acht neemt. De gewonden zullen voor hun officier, die met hen nederligt, alles over hebben. Zij zullen het niet anders dan natuurlijk vinden, dat hij 't eerst verbonden wordt, den eersten dronk water krijgt en de beste plaats voor zijn ziek lichaam. Maar hij moet bij hen blijven en met hen lief en leed deelen. Wanneer de brancards der Johanniter voorkomen en hem wegdragen, daar waar, zooals de manschappen wel weten, hem een zachter bed en zorgvuldige verpleging onder zijnsgelijke ver van hen wacht, dan daalt er niet alleen moedeloosheid op de achterblijvenden neer, die zich nu als verlaten en alleen beschouwen, doch nog een ander gevoel, dat van vervreemding en afgunst komt bij hen op. Zoo doende is het officieren-lazareth op het slagveld voor de manschappen geen voordeel. Men zegge nu niet, dat aan het leven van den officier betrekkelijk meer

gelegen is en dat het goed is, wanneer er meer voor zijn behoud gedaan wordt dan voor dat zijner soldaten.

In de meeste gevallen hebben wij dus geen wezenlijk voordeel van de weelderige inrichtingen van dit voorname lazareth, al zijn er gunstige uitzonderingen. Verder is het ook niet, zooals het behoort, dat deze hospitaal-Johanniters onder bevel van orderidders en de van hen afhankelijke helpers staan. Alle verpleging van het leger behoort geheel en al onder het bevel van den generaalarts te staan. Hij moet niet alleen voor goede ligging, verpleging en kost zorgen, doch ook het geheele verplegingspersoneel onder zijn commando hebben. Anders gebeuren er noodzakelijk allerlei ondoelmatigheden achter zijn rug. Het allerminst echter zal de ziekenverpleging aan zijn doel beantwoorden, in een hospitaal waar naast den arts, andere personen gebiedend optreden, die nog wel op bijzondere égards voor hun persoon en handelingen aanspraak maken. De uitrusting van eenige honderde bedden is, wel is waar, een noodzakelijke bijdrage tot de ziekenverpleging van een leger, maar nog maar een zeer klein deel van al het noodige.

Deze week kwam de engelsche correspondent Russel, met den jongen hertog van Sutherland in het hoofdkwartier aan. Hij werd in zijn kwali-

teit van Engelschman door den Kroonprins met een onderscheiding behandeld, die gunstig afstak bij de minachting, welke de ons nagereisde berichtgevers van duitsche bladen ondervonden hadden. Deze wakkere mannen toch deden toemaals hun plicht onder groote moeilijkheden. Daar het gedrag der Engelschen in het hoofdkwartier ons niet aanstond, een enkele der Engelse kranten, die ons in handen kwamen, volstrekt geen vriendschappelijke opvatting over de duitsche aangelegenheden uitsprak, was het niet te verwonderen, dat allen, die men verdacht van in verbinding met Engeland te staan en brieven daarheen te schrijven, met wantrouwen werden gadesgeslagen. Ook werd de positie van den hertog van Augustenburg, wiens broeder 4 jaar geleden met Prinses Helena van Engeland gehuwd was, daardoor nog onaangenamer, dan zij al sinds den dag van zijn aankomst was. Deze wakkere heer had in Juli dien bekenden brief aan Duplat geschreven, waarin hij niet alleen zichzelf doch ook de hertogdommen het recht voorbehield onafhankelijk van Pruisen te zijn. Nu was hij in de Beiersche generaalsuniform, die hij bij den aanvang van den oorlog van Beieren ontvangen had, in het hoofdkwartier van den Kroonprins aangekomen. Hij had het plan gehad, zich bij de Beieren aan te sluiten doch dit was hem tegen de borst gaan stuiten. Na-

tuurlijk waren de Pruisen van het hoofdkwartier tegenover hem in een moeilijke positie, ook waren zij volstrekt niet geneigd hem onbevangen en onpartijdig te beoordeelen, ofschoon het zeker is, dat juist deze voorname heer, met zijn pijnlijke nauwgezetheid van geweten het vermeden heeft ook maar één mededeeling in den vreemde te doen, die hij voor nadeelig hield. Ontegenzeggelijk waren de vertrouwelijke berichten die van het hoofdkwartier naar Engeland gingen, een groot bezwaar, doch nu eenmaal onvermijdelijk. De kroonprins zelf schreef iederen dag aan zijne gemalin te Hamburg en het opbreken van het hoofdkwartier werd menigmaal vertraagd als de briefwisseling hem nog in beslag nam. Evenzoo schreef prins Lodewijk van Hessen van zijn divisie aan zijn gemalin prinses Alice.

Ook prinses Alice betoonde gedurende den geheelen oorlog — wat in de uitgave van haar nagelaten brieven niet genoeg uitkomt — in haar hart een moedige, deutsche vrouw, en het is mij een eereplicht, dit der gestorven vorstin te kunnen nageven, wier hooggestemde vriendschap de laatste droeve levensjaren van een groot, deutsch geleerde heeft verhelderd. Beide aanzienlijke vrouwen vol harts-tochtelijke zorg voor het wel en wee van hun geliefden, schreven weder aan hunne doorluchtige moe-

der en de familie naar Londen. En evenals de vorstinnen was ook de naaste omgeving ijverig aan 't correspondeeren. Hoe konden de schrijvenden altijd weten, of het geheim houden van het een of andere nieuws van militair gewicht was? In Engeland namen ze de verplichting, om zulke berichten geheim te houden, zeer licht op. Wat over het kanaal ging, kon weinig uren daarna reeds in brieven naar Frankrijk geboodschapt zijn. Zoo was het natuurlijk gevolg, dat de Franschen via Engeland allerlei medeelingen over ons leger kregen, die liever geheim hadden moeten blijven. Wij hebben op gelijke manier ook veel van de Franschen vernomen.

Daar in den laatsten tijd de naam van den Engelschen gezant in Petersburg, Morier, in verband met zulk een aan de Franschen ter oore gekomen bericht van de duitsche pers genoemd wordt, zij het mij vergund, ook daarover mijn meening uit te spreken. Morier was in het jaar 1870 van alle Engelschen in buitenlandsche dienst wel degene, die, 't best op de hoogte was van de duitsche verhoudingen, het meeste recht liet wedervaren aan de toenemende kracht van Pruisen. Daarbij zoo van harte duitschgezind als een eierzuchtig diplomaat en Engelschman maar zijn kan. Als een jongere bloedverwant van den humoristischen schrijver, aan wien we de uitstekende schilderingen van Perzische karakters en toestanden

te danken hebben, was hij ook in Duitschland goed aangeschreven en om zijn geest en vroolijke opgevoerdheid in gezelschappen zeer geliefd.

Hij koesterde in dien tijd de eerezuchtige hoop, zijn loopbaan als engelsch gezant in Duitschland te maken, en het is wel mogelijk, dat hij de vervulling van dezen wensch door de gunst van het nieuwe hof te Berlijn hoopte te bevorderen. In deze berekening was echter een fout, die aan het oog van den scherpzienden man ontsnapt was. Bij geen minister zal een vreemd diplomaat welkom zijn, die behalve de ambtelijke relaties nog een intiemeren persoonlijk omgang met den vorst zelf onderhoudt. Dat wordt evenmin in Engeland als in Duitschland gaarne gezien en die tegenzin is zeer natuurlijk en in het belang van den staat. Als het dus waar is, dat Vorst Bismarck de benoeming van Morier tot engelsche gezant in Berlijn niet gewild had, zou deze afwijzing, de verhoudingen in aanmerking genomen, alleszins gegrond zijn. In Engeland kon Morier de hinderpalen, die de persoonlijke vertrouwelijkheid der koningin in enkele familieaangelegenheden, hem tegenover het engelsche ministerie misschien in den weg zette, nog wel overwinnen, bij ons echter niet.

Aan den anderen kant echter was Morier in 't jaar 1870 juist door zijn persoonlijke intieme betrek-

kingen, zijn inzicht en vóór alles door zijn eigen belang niet in staat, aan het leger der Franschen goed succes te wenschen. Ook is door de woorden van den maarschalk Bazaine, dat hem een zeker bericht door middel van den engelschen gezant in Darmstadt ter oore gekomen was, nog niet uitgemaakt, dat de gezant zelf dan wel tusschenpersonen hem op de hoogte gesteld hebben. Wij, Duitschers, zijn dus bij onbevooroordeelde beschouwing der feiten, nog niet gerechtigd, de Engelschen in het jaar 1870 van grof plichtsverzuim te beschuldigen.

Over het 4 daagsche oponthoud in het schoone Nancy van den 16 tot den 20sten Augustus werd van het hoofdkwartier door de berichten der slagen voor Metz, een droeve sluier geworpen. De Franschen, die den kroonprins te midden zijner getrouwen 's avonds voor het hotel de France konden gadeslaan, hadden zich wel kunnen verbeelden, dat de vreemde groote nederlagen te betreuren hadden.

In werkelijkheid zullen onze overwinningen bij de Franschen de beschaving brengen en de Voorzienigheid heeft het edele, duitsche bloed, dat op de slagvelden van Frankrijk geplengd werd, onder anderen ook daartoe verkoren om aan onze vijanden tegelijk met de achting voor onze militaire meerderheid de noodzakelijkheid van algemeene dienstplicht in de ziel te prenten. Met dezen hoogsten en edelsten

vorm van krijgsdienst vervalt de mogelijkheid van overmoedige veroveringsoorlogen en de onzinnige militaire ijdelheid, dat afschuwelijk drijven van de Franschen. Zoodra het gehalte van het fransche leger zoo degelijk als het onze wordt, en de zoon van den senator en bankier van Parijs als gemeen soldaat naast den arbeider van St. Antoine in de gelederen staat, zal dat onbeschaamde gepeupel, dat nu op de openbare meening van Frankrijk gewicht oefent, aan macht verliezen en zullen de beschaafden, door familiegevoel geleid, meer belangstellen in de politieke aangelegenheden. — Algemeene weerplicht maakt niet alleen sterk in den oorlog, maar helpt ook den vrede bewaren. In den vroegen morgen van den 20sten spoedde de Kroonprins zich van Nancy naar het groote hoofdkwartier bij Metz, om zijn vader te begroeten. Het was een aandoenlijk wederzien zonder getuigen. De Koning sprak ten laatste zijn vreugde uit, dat hij zijn zoon voor alle anderen het ijzeren kruis van dezen oorlog kon verleen, de eerste en tweede klasse; de Kroonprins antwoordde dankend, dat hij het kruis niet kon dragen, wanneer aan Generaal v. Blumenthal niet dezelfde onderscheiding te beurt viel. Zijn wensch werd vervuld. In den loop van den namiddig sprak de Kroonprins nog graaf Bismarck, en reed daarna over Nancy negen mijlen ver tot naar

Baucouleurs.

Daar was den 22sten Augustus de dierbare Prins in diepe droefheid over de groote verliezen van den 16den en 18den Augustus, welke nog door nieuwe doodstijdingen van goede bekenken versterkt werd. Zijn naaste omgeving, Mischke en anderen, hebben 't hard te verantwoorden tegen de pessimisten in het hoofdkwartier, die allerlei onheil voorspellen, omdat zij zich ongerust maken of omdat het hun wel treurig, doch niet geheel onwaarschijnlijk voorkomt, dat Pruisen eens het onderspit zou kunnen delven.

Door de vlucht van onze derde armee over de Vogesen is het leger van Mac Mahon voortwaarts gedreven; de armee van den Keizer en Bazaine werd in de veldslagen van den 14den, 16den en 18den Augustus door de eerste en tweede armee van Parijs weggedrongen en te Metz ingesloten. Hierdoor is niet alleen de fransche armee in twee ver van elkaar zijnde afdeelingen verbroken, doch is ook bij voorbaat de vereeniging van de 3 duit-sche armees in zooverre verkregen, als in dagen van beslissing noodig is. Reeds bij deze slagen is onze superioriteit in het leger duidelijk aan het licht gekomen. Terwijl onze generaalstaf de kunst verstaat, om voor marsch en proviandeering de vrije beweging van de legerafdeeling te bewaren en toch

in den slag de massa's op één punt te vereenigen, stonden de Franschen in de beide deelen van hun leger dicht op elkaar gedrongen, en daardoor belemmerd in hun beweging en opstelling. Bazaine, die zich dapper weerde, was dan ook bij elke der 3 veldslagen van Metz in de moeielijke positie van te trachten stellingen te overwinnen en zichzelf uit onhoudbare stellingen los te maken.

Nu, den 23sten, hangt er te Signy over het hoofdkwartier een wolk, daar onze beminde Prins ongesteld is. Böger geeft hoop, dat hij morgen weer beter zal zijn.

's Avonds was ik met den Kroonprins alleen; hij lag op zijn smal veldbed, dat hij in ieder kwartier voor zich laat opslaan. Vóór hem op den kleinen schrijftafel, zoo, dat zijn oog daarop rusten kon, stonden de photographiën van de Kroonprinses en zijn kinderen. Hij sprak met mij over zijn betrekkingen tehuis, over den verschillende aard van zijn kinderen, en van de smart over de gesneuvelden. Zijn oog werd vochtig, terwijl er op zijn gelaat liefde en tegelijk droefheid te lezen waren. Door zijn fijngevoelige, warme persoonlijkheid werd ook de hoorder in een weeke stemming gebracht. Toen begon hij over zijn gemalin te spreken, vol teedere aandachtiging. Hij roemde haar uitgebreide kennis en helderen geest, waar hij met eerbied tegen opzag,

en klaagde er over, dat zulk een vrouw niet overal naar waarde geschat werd, dit alles op een wijze, die duidelijk aantoonde, hoe gaarne hij sprak over haar, die nimmer uit zijn gedachten was.

Toen hij aan het gesprek éen wending gaf en ten laatste mij de gunst bewees met waardeering over mijn litterairen arbeid te spreken, vertelde ik hem dat vele indrukken, op reis gedurende den vervelenden legertocht van het hoofdkwartier opgedaan, mij stof hadden gegeven tot een nieuwen roman (dezelfde, die later onder den titel, »Die Ahnen'' den lezers bekend geworden is) en ik sprak verder, zoo als ieder schrijver, die vol is van het beeld, dat hem voor den geest staat, van het plan en den inhoud der eerste vertelling.

Hij hoorde mij geduldig aan, totdat hij zich in zijn bed oprichtte en met een uitdrukking, alsof hij een goeden inval had, mij vroeg: »Is het niet in het oogvallend, dat er aan de Kroonprinses zoo weinig duitsche boeken worden opgedragen, die de moeite waard zijn? Zoo iemand, dan verdient zij toch zulk een openlijke hulde wel.'' Daarop verzocht de toekomstige auteur van »de Ahnen'' om voorspraak bij de Kroonprinses, wanneer hij haar zou verzoeken zijn opdracht te willen aanvaarden, De prins wierp mij daarop een sympathieken blik toe, en ging weer rustig liggen. Iedere, zelfs de ge-

ringste hulde, aan zijn aangebeden vrouw bewezen, was voor hem een zaak van gewicht.

Want aan deze geliefde vrouw hing zijn geheele hart. Zijn liefde voor haar vervulde en heiligde zijn leven. Zij was de beheerscheres zijner jeugd, en vertrouwde van al zijn gedachten, zijn hulp in alles. Aanleg van tuinen, versiering zijner woning, opvoeding der kinderen, het oordeel over menschen en gebeurtenissen in alles richtte hij zich naar haar. Als hij haar niet geheel kon volgen, of zijn innigst wezen met haar wensch in tegensprak was, was hij diep ongelukkig en ontevreden met zich zelve. Zij was in een ruimen kring opgevoed, en had met haar rijken aanleg, bevattelijken, en schranderen geest, als het lievelingskind van haar vader, een school doorloopen, die haar geest veelzijdig ontwikkeld had.

Gedurende vele gelukkige jaren had zij ijverig en geduldig haar gemaal eenswillend leeren zijn en hem in geestdrift weten te ontsteken voor al de belangen, die haar na aan het harte lagen en in zijn eenwoudig, open gemoed voelde hij zich alsof alle edele gedachten, die in hem leefden, haar werk waren. Het was hem, alsof hij eerst door haar geleerd had te zien te gevoelen en het ware en schoone lief te hebben. Het was gemakkelijk te begrijpen, dat zulk een heerschappij van een vrouw over

den man, den toekomstigen vorst van Pruisen, aanleiding dreigde te geven tot strijd en moeielijkheden, en misschien het ergst voor de vrouw zelve, die leidde en heerschte, waar het een behoefte der vrouw is geleid te worden.

De Kroonprins klaagde er tegen mij over, dat de aanwezigheid van den hertog von Augustenburg en diens Beiersche uniform zulk een groote ontevredenheid onder de Pruisen van het hoofdkwartier tweegebracht. Ik kon niet nalaten te zeggen, dat de doorluchte heer beter gedaan zou hebben, als hij bij een Beiersch corps gebleven ware, of daarheen weer terugkeerde, zoodat de Kroonprins mij beloofde, dat hij er met den hertog over spreken zou. Intusschen schijnt dit niet gebeurd te zijn.

Den 24sten Augustus kwam de Koning een bezoek brengen in het hoofdkwartier van de 3de armee. De Koning was opgeruimd en minzaam jegens iederen. Toen hij den Hertog Von Augustenburg zag, vroeg hij aan den Kroonprins; »Wie is die Beiersche generaal?» Op het antwoord keek hij een oogenblik verbaasd, trad toen op den hertog toe en sprak eenige woorden met hem, beide eenigzins gedwongen.

Daar ik niet tot den staf van den hertog behoorde en mij evenmin tot zijn vertrouwelingen rekenen kon, zag ik hem zelden. Toen wij echter

tijdens den slag van Sedan aan den rand van een vooruitspringende hoogte bij Donchery op den grond zaten en den laatsten kamp van den glorierijken slag gadesloegen, hoorde ik naast mij plotseling de stem van den Augustenburger, die hevig bewogen tot mij zeide: »Zulk een uur wijzigt de gedachten van de menschen, legt nieuwe verplichtingen op.» Het was gemakkelijk te begrijpen, wat de hertog hiermee bedoelde. In 't jaar 1867, gedurende den rijksdag was er bij het ministerie van buitenl. zaken een neiging geweest om alle verschil, dat na het veroveren van Sleeswijk-Holstein met den hertog ontstaan was, uit den weg te ruimen, en was ik genoodzaakt geworden, daarover en over mogelijke inwilligingen met den hertog van Gotha te spreken en dezen te verzoeken hierin de tusschenpersoon te zijn. Toenmaals had de hertog van Augustenburg zeer beslist alles geweigerd. Nu werden de veranderde gezindheid van den hertog en de beteekenisvolle woorden door een bekende op dezelfde plaats in het groote hoofdkwartier meegedeeld, opdat deze groote dag ook den Kroonprins en den hertog van Augustenburg uit een moeilijke positie bevrijden mocht. Het ministerie van buitenl. zaken was echter nu niet in staat, de vroegere bereidwilligheid te toonen, zoodat de verzoening, waarop misschien de Koning, maar meer nog de Kroonprins met recht hoopte,

eerst later tot stand kwam. Het moet echter den rechtschappen hertog ter eere worden nagegeven, die vast overtuigd was van zijn goed recht tegenover Pruisen, en zich als 't slachtoffer van een zelfzuchtige politieke beschouwde, dat het geen berekenend verstand was, hetwelk hem geneigd maakte om afstand te doen van wat hij voor zijn hoogste voorvaderlijk recht hield. Het was de geestdrift van een trouwen Duitscher over de overwinning van zijn landslieden en het besef, dat ook hij op dezen grooten dag voor Duitschland het liefste, wat hij had, ten offer moest brengen.

3. Tot aan Reims.

Bazaine was ingesloten te Metz, de Kroonprins trok aan de spits van ons groot leger recht op Parijs aan, terwijl Mac Mahon, zooals wij meenden, zich teruggetrokken had. Daar kwam in den namiddag te Signy, juist toen de Kroonprins op de komst van den Koning wachtte, het bericht uit Chalons, dat de maarschalk de stelling daar verlaten had en naar het Noorden optrok. Weldra hadden wij door onderschepte brieven en stellige berichten de zekerheid, dat Mac Mahon om het Noorden heen tot Bazaine poogde door te dringen. Onmiddellijk werden de duitse legertroepen nieuw opgesteld. Prins

Frederik Karel hield Metz ingesloten. Onder opperbevel van den Koning trok de rest van het leger naar het Noorden; de Kroonprins met het 6de, 5de en 11de corps, de Beieren en Wurtembergers als linker vleugel en centrum; de Kroonprins van Saksen met de garde, het 12de en 4de corps als rechtervleugel. De regeling van dit alles veroorzaakte slechts een dag oponthoud, alles werd met verbazende vlugheid beraamd en uitgevoerd; daarenboven werd er voor gezorgd, dat Mac Mahon ons een eind vooruit was, waardoor zijn plannen geheel vrijdeld zouden worden. Er werd gemarcheerd, zooals nog nooit door een groot leger, dat op vervolging uit is, gemarcheerd is; de dienst was op 't uitste verzwaard, de troepen ijlden in de koele nachten van het eene bivak naar het andere, overdag 4 tot 6 mijlen, nu in den regen, dan in witte stofwolken, die van de overigens voortreffelijk onderhouden wegen opstegen. Alles drong in de grootste spanning voorwaarts.

Den 28sten Augustus stieten onze voortroepen bij Bougiers weder op den vijand. Deze week echter en verliet de eene stelling na de andere. Bij Stonne-Beaumont en Mouzon werd den 30sten in sterke stelling stand gehouden en scheen men den strijd te willen aanvaarden; ook hier echter week de vijand na het eerste gevecht naar het Noorden. De

rechte weg naar Parijs was hun versperd ; in plaats van westwaarts uit te wijken, trok hij zich achter de Maaslinie terug, zijn laatste stelling, met den Belgischen grens reeds achter zich.

Den 31sten Augustus zagen officieren van ons hoofdkwartier op de hoogten achter Sedan 11 machtige bivaklegers, als rustplaats van een groot leger en de erfprins Leopold van Hohenzollern bracht in het groote hoofdkwartier een schets er van, die hij op een goed verkenningspunt genomen had. Den dag tevoren had een boer, dien we onderweg ontmoetten, ons verteld, dat hij den Keizer op de hoogte van Stonne naast Mac-Mahon gezien had. De beslissing was nu nabij.

Het hoofdkwartier van den Kroonprins was den 31sten Augustus te Chemery. In 't ochtendgraauw van den 1sten September begon ons leger over de Maas te trekken, de Beieren als het centrum, voorafgegaan door hun 1ste corps v. d. Tann, links van hem trok het 11de en 5de corps tot den slag, nog verder links de Wurtembergers. Op den rechter vleugel, 't dichtst bij den vijand de Saksers, daarnaast de garde, geflankeerd door het 4de corps als reservetroep. Verder terug naar het Westen stond als algemeene reserve het dappere 6de corps, ontevreden, dat het nog niet in het eerste gevecht geweest was.

De aarde was in een dichten nevel gehuld. Een grauwe damp onttrok de bewegingen der troepen aan 't oog, wier eindelooze rijen als reusachtige slangen in den schemering noodwaarts trokken. Om hooge boomgroepen en het houtgewas op de heuvels hingen in den eersten morgenschijn verbroken herfstdraden, in de dalen hing een dikke mist, die langzaam opwaarts krinkelde. Overal aan den weg glinsterden de verlaten bivakvuren, in de verte als glimwormen door damp en rook zichtbaar. Als goederentreinen van onzichtbare spoorwegen schokten en dreunden de colonnes op de straatwegen, doch voetvolk, ruiters en geschut doken eerst vlak bij den toeschouwer uit den nevel op om er dadelijk weer in te verdwijnen. Ook de opkomende zon wierp slechts matte stralen over een gesluierd landschap; men zag hier donker afstekende groepen huizen naast spitse kerktorentjes, een somber bergwoud, een oude burcht en de witte strepen der straatwegen, welke naar de Maas voerden. Na een mijl afgelegd te hebben, had de Kroonprins het noordelijke punt van een woudheuvel bereikt, die tamelijk steil tegenover Donchery naar den kant van de Maas afhelt; hier nam hij op een vooruitstekend gedeelte zijn stelling in, om deel aan den slag te nemen; ongeveer duizend voet oostelijker op den dichtstbijzijnden top van denzelfden heuvel

was het standpunt van den Koning en het groote hoofdkwartier. Als men van deze hoogten den blik noordwaarts sloeg, zag men het bekoorlijk beeld van een rijkbebouwd heuvellandschap; in het vriendelijk morgenlicht lag het daar met zijn rivierkronkelingen, zachthellende heuvelrijen, bosch en weidevlakten als een vroolijke schilderij. Aan den voet de Maas, die hier in een langgerekten boog noordwaarts gaat, naar 't zuiden terugkeert, om verder westwaarts te stroomen; daarachter de rieten daken, den spitsen toren en eenige fabrieken van het stadje Donchery en aan den rechterkant de kleine, oude vesting Sedan, beide steden door een lange landtong gescheiden, die door de bocht der Maas daar gevormd wordt. Achter Sedan verheft zich het Ardennenwoud in vele heuvelketenen tot op den belgischen grens Ten oosten van Sedan strekken de hoogten zich verder naar het zuiden tot naar de Maas uit, die van uit het zuidoosten op Sedan toestroomt.

Om 5 uur in den morgen openden de Saksers op den rechtervleugel den strijd, bijna tegelijkertijd de garde en nog voor hen het eerste corps van de Beieren. De Saksers hadden een langen en harden kamp, ook de Beieren brokkelden bataillon op bataillon bij den grimmigen strijd in. De hoofdstelling der Franschen was ten Noorden van Sedan in het

boschrijke heuvelland, dat door de dorpen Floing, Illy, La Chapelle en Villers begrensd, in het midden door de vallei van het dorp Givonne doorsneden wordt. De toppen en hellingen dezer bergstreek waren met hun geschut beplant. Terwijl Saksers, garde en Beieren den linkervleugel van deze stelling aangrepen, batterij tegen batterij zetten en na een ijverig kanonvuur den vijand tot infanteriegevecht dwongen en zich langzaam, moeielijk en, naar zij zelven meenden, lang met onzeker gevolg in de dalen voortschoven, waren het 4de en 5de corps met de Wurtembergers ten westen van Donchery over de Maas gegaan. Zij trokken hun slangenlinie om de rechterzijde der Fransche stelling heen; het 11de 't dichtst bij den vijand, het 5de in een wijderen boog, om hem in den rug te dekken. De nevel begunstigde hun overtocht. Het doel van deze bewegingen was zoowel de rechter als de linkerzijde der vijandelijke stelling terug te dringen en de Franschen hetzij noordwaarts over de Belgische grenzen of naar Sedan te drijven, daar in te sluiten en in die onhoudbare plaats tot de overgave te dwingen.

De zon had het nevelgordijn gedeeltelijk verdreven; er lag echter nog tegen den middag een lichten sluier over het slagveld. Van de hoogte van Doncherij volgde men in de grootste spanning, met

ingehouden adem, in de diepte de bewegingen der Pruisische colonnen, die achter heuvelen en groepen huizen voorttrokken. Ondertusschen hoorde men oostwaarts onophoudelijk het dreunen en donderen der kanonnen; witte rookzuilen wezen de plaats der batterijen aan, geweersalvo's nu eens dichterbij, dan verderaf den aanval der bataillons. Uit de dalen steeg de damp op, en zijn langzaam voortschrijden naar het Noorden of zijn blijven op dezelfde plaats der hoogte waren ons het teeken, of de vijand week dan wel standhield. Van tijd tot tijd kwamen er officieren aangeijld met berichten over de handelingen en het voorwaarts rukken der afzonderlijke troepen; dan luisterde, wie dicht bij genoeg stond om het te kunnen verstaan, ademloos naar den inhoud van het uitgestooten bericht, om dadelijk daarop weer den veldkijker naar de verwijderde hoogten te richten. Het was 9 uur, toen het 11de corps bij St. Menges aan den noordelijksten punt der rivierkromming met den vijand in botsing kwam. Van daar begon ook aan onze zijde de strijd. Ook de Kroonprins werd nu door onrust aangegrepen; hij verhief zich en beval, dat men zich nauwer aan een zou sluiten totdat Blumenthal beslist verklaarde, dat de stelling, die zij ingenomen hadden, juist de gunstigste was. De generaal zelf, die onverstoorbaar met benijdenwaardige kalmte de afwisselende too-

neelen van den strijd en de berichten opnam, verloor slechts eenmaal zijn rustige houding, toen de adjudant van Van der Tann over tienens ons de tijding kwam brengen, dat Bazeilles weliswaar in 't bezit der Beieren was, doch het eerste Beiersche corps voor dezen dag buiten gevecht was gesteld. Daar stond generaal v. Blumenthal snel op en riep: »Dat heb ik zoo niet bevolen!» De Beieren waren in het vreeselijk gevecht, dat zij in het dorp met groote dapperheid en onder zware verliezen volhielden, wel wat te hard van stal geloopt en niet in staat geweest het gevecht af te breken of vol te houden.

Machtiger dreunde de donder der kanonnen, lange rijen van batterijen braakten dood en verderf uit, het eigenaardige, fluitende geluid der in 't rond vliegende granaten, de witte rookwolken der tirailleurde Franschen, de dikke damp op den grond waar het 25 maal herhaalde knetteren van een mitrailleuse-schot zich hooren liet, afgebroken door het doffe dreunen der wagens, wilde kreten, opstijgende rookwolken uit brandende huizen en de flinkerende vuurgloed, die over huizen en boomen zich uitspreidde, deze vreeselijke aanhang van den oorlog hield oog en oor geboeid, doch niet de geheele ziel want door alles heen maakte zich een gevoel van trots en hoop op goeden uitslag van ons

meester; vreugde en geestdrift over de menschelijke macht, die te midden van zulk een woesten strijd, den eerepalm veroverd. Waar een Duitscher kwam, moest de Franschman wel wijken.

Tot in den namiddag woedde de strijd voor onze oogen met onverminderd geweld voort. De nevel was geheel opgetrokken, het landschap lag daar helder in het warme zonlicht. Achter het 11de corps had het 5de zich vooruitgeschoven; reeds tegen 11 uur donderde zijn geschut bijna in den rug van den vijand, van de andere zijde zocht het gardecorps zich met hen te vereenigen. In den middag sloten zich de beide Duitsche vleugels achter de Franschen aan. Het wild was omsingeld, de uitweg naar het Noorden afgesneden. In het donkere bergwoud verdrong zich de Fransche infanterie en poogde in verwijfeling door den ijzeren muur heen te breken. Het snelvuur begroette hen van voren, ook rechts op den voorgrond trokken Pruisische en Beiersche batterijen op en vuurden op de dichtopeengedrongen rijen der Franschen. Toen deed de Fransche cavalerie eervol haar laatste heldendaad: bij het wijken der infanterie stormden de regimenten tegen de Pruisische infanterie en kanonnen in om naar het westen een uitweg te banen. Tevergeefs. Rij voor rij werden de dapperen weggemaaid, steeds weer reden zij aan; door den telescoop zag men den zoom van

het bosch zich meer en meer bedekken met de lijken der mannen en paarden. — Uit de woudheuvels achter Sedan begon de terugtocht van den vijand op de stad aan. In dichte hoopen kwam het volk tevoorschijn, velen zonder wapenen.

En nu zweeg het kanonvuur bijna plotseling. Het was alsof de warme zonnegloed ook den aanvallers de kracht benam. Het was echter slechts de voorbereiding tot nieuwe strijdtooneelen. Nog nauwer werd de boschrijke heuvelrug waar de vijand tegen aangedrongen stond, aan drie zijden omsingeld. Toen begon weder het doodelijke werk: de donder der kanonnen, geknetter der schoten, dan vuur van alle kanten en in de lucht vliegende ammunitiewagens; de Duitsche compagniën drongen in het woud en op de hooggelegen vlakke der Fransche stelling en dreven de Franschen op de stad aan. Geheele massa's in volle vlucht kwamen te voorschijn; voetvolk, ruiters, rijen wagens, daar achter gevangenen bij hoopen.

Ongeveer een uur later, tegen 4 uur; was de slag geeindigd, het veld buiten Sedan in onze handen, het leger der Franschen, voorzoover het niet op het slagveld lag of als gevangenen voortgedreven, in Sedan binnen het bereik der kanonnen opeengehoopt. Ongeveer 90,000 verdrongen zich om de vesting, een klein deel vluchtte met verbroken geleederen door de wouden naar de Belgische grens.

Om 5 uur kregen de Beieren en Wurtembergers het bevel, met hun artillerie de stad te beschieten. Na de eerste schoten steeg een ontzaglijke rookwolk in de hoogte, dicht en zwaar bleef zij boven de huizen hangen en wierp een donkere schaduw over het tooneel van menschenlaching. Een half uur daarna werd er een witte vaan geplant. De Beieren waren zoo nabij de vesting gekomen, dat hun infanterie reeds het paalwerk verbrak.

Het was tegen 7 uur, toen generaal Reille — hij was in 't jaar 1867 aan den Kroonprins in Parijs toegevoegd — voor den Koning van Pruisen verscheen. Op de patroontasch van een huzarenluitenant werd eigenhandig de brief geschreven, welke de hertog von Gramont 8 weken geleden geëischt had, opdat Frankrijk in den vrede zou toestemmen.

Wie de overwinning van het grenzeloos vernuft op een slagveld, als dat van Sedan aanschouwt heeft, wordt wijzer en, zoo ik hoop, beter dan hij te voren was. De vreeselijkste en geweldigste krachtsontwikkeling van twee naties, de bloedige arbeid der strijdende massa's, een wereld van gebeurtenissen, die zich in een tijdsruimte van weinige uren te zamen dringt, en toch de overwinning ten laatste het gevolg van een eenvoudige gedachte van onze veldheeren! Hun weldoordachte handelingen, welke honderdduizen-

den door dood en verderf heen tot het gewenschte doel voerde, is een triumpf der Duitsche kracht geworden, een schrede voortwaarts van ons volk, grooter en rijker aan gevolgen, dan de koenste fantasie ooit had durven droomen. Dat zijn de verheffende gedachten, welke boven de kruitdamp en lijkenmassa's van dezen slag opstijgen. Zoo doet onze God door middel der krijgsbenden, in den strijd roem uitdeeland aan de overwinnaars, groote daden en geeft nieuwe lessen, ook de overwonnenen door de nederlaag zelve verheffend en louterend.

In den avond ging ik door dergelijke gedachten beziggehouden naar Chemery terug, om op den Kroonprins te wachten. Toen hij om 9 uur aankwam, met luide jubelkreten ontvangen werd en bij de tafel vol geestdrift een heildronk op het dappere leger instelde, kwam ik mijzelf voor als een tweede Tijn Uilenspiegel, die gedurende den vroolijken weg door het dal zich laat terneerdrukken door bezorgdheid over den volgenden berg. Onze zege was zoo groot, dat er niemand in Frankrijk overbleef, die vrede met ons sluiten kon.

4 September. De heeren der generale staf zijn vol lof over de leiding der armee door den Kroonprins van Saksen. Zoo wijzigt het noodlot de partijzucht der menschen. Vier jaren geleden verwacht-

ten wij, voortvarende Pruisen, weinig heil van de Saksische verhoudingen na den oorlog van 1866 en een terugkeer der koninklijke familie in Dresden. Ik had in dien tijd, dat mijn landslieden en bondgenooten tegen de Saksers vooringenomen waren, een vlugschrift geschreven. »Wat moet er van Saksen worden?» waarin ik zeer scherpzinnig alle bedenkingen uiteenzette, welke ik voor het huis der Albertiners en voor de Duitschers in het behoud van 'den koninkrijk Saksen meende te moeten zien. Hoe was alles nu anders gelooopen en hoe schitterend was, wat voor weinige jaren waarschijnlijk voorkwam, door de feiten gelogenstraft!

Dergelijke ervaringen maken iemand bescheiden. Wie verder in zijn herinnering teruggaat, vindt overal gelijke redenen om zich te verbazen over de kortzichtigheid der menschelijke berekeningen. De verdubbeling van het leger, welke de eerste regeeringsjaren van Koning Wilhelm zoo verzwaarde, en den meesten Pruisen, ten minste op de manier, waarop zij ingevoerd werd, zoo noodlottig voorkwam, is de grondslag geweest voor alle de gevolgen van dezen krijg; slechts door haar werd de dag van Wörth, de slagen bij Metz en de overwinning van Sedan mogelijk en alles, wat nu met de innigste idealen der Duitschers samenhangt. Zulke ervaringen moeten ons niet minder gewicht aan daden en poli-

tieke vragen doen hechten, doch zij vermanen ons tot zorgvuldige beschouwing van tegenstrijdige meeningen, en tevens dat men den strijd voor de zaak, welke door de kampende partijen voor de rechte gehouden wordt, met bescheidenheid en zoo veel mogelijk den tegenstanders sparende voeren moet. Dan alleen toch zal men in het geval, dat hoogere machten het beperkte der partijzucht aan het licht brengen, niet al te zeer in zijn eigen schatting behoeven te dalen. Dat het nuttige spoedig schadelijk worden kan en wat eerst onpopulair was, misschien nog in dezelfde eeuw eene groote schrede voorwaarts blijkt te zijn, is een leer, die wel door alle tijden heen verkondigd wordt, doch waarvan men de beteekenis slechts in een strijd, waaraan men zelf hartstochtelijk deelneemt, ten volle naar waarde schatten kan.

Toen ik den 8sten September te Reims van den Kroonprins afscheid nam, om naar Duitschland terug te keeren, drukten diens laatste woorden nog hartelijk bezorgheid uit over het lot van een duitschen geleerde. Theodoor Mommsen had vol bezorgdheid naar het lot van zijn jongen vriend Bormann gevraagd, zijn medearbeider aan zijn groote werk over opschriften, die in den slag bij Metz een schot door den mond gekregen had. Toen de Kroonprins vol warm medegevoel dit ongeluk van den veelbelovenden geleerde

betreurde, wiens dood een groot verlies voor de wetenschap zijn zou, troostte generaal v. Blumenthal hem, daar schoten door den mond meestal geen doodelijke wonden veroorzaken. Nu droeg de Kroonprins mij op, naar het hospitaal te Pont-à-Mousson te gaan om inlichtingen omtrent Bormann in te winnen en wanneer het mij gelukte hem te vinden, hem van zijne deelneming te verzekeren en te vragen, of de Kroonprins ook iets voor hem doen kon. In den laten avond reed ik met den jager van het groote hoofdkwartier over deze ontvolkten straatweg huiswaarts. Het was een zeldzame tocht, als door een uitgestorven land; geen arbeider, geen vee op de velden, geen enkele wagen of voetganger mijlenver op de straten. Slechts een paar maal moesten wij voor lange colonnes uitwijken. In de dorpen werden wij somtijds door den schildwacht aangehouden, op den wisselplaats hielden wij voor het huis van den commandant op, bij wien telegrafisch een ander voertuig besteld was. De dienstdoende landweerofficier ontving mij allervoorkomendst en schonk me een glas rooden wijn; een wagen had hij echter niet kunnen krijgen. Daarop ging de jager alleen naar buiten om er een te zoeken en bracht na kort oponthoud er een voor.

Op den wagen ging het nu weder verder in het eenzame landschap, nu en dan werd de koetsier op

den bok op de een of andere hinderpaal geweest, terwijl de jager zelf de teugels hield. Toen hij door de duisternis niet zeker meer van zijn weg was, steeg hij aan een kruisweg af en zocht naar een wegwijzer. Zoo ging het tot in den volgenden nacht zoo snel mogelijk voorwaarts. In Pont-à-Mousson nam ik voor het stadhuis afscheid van mijn geleider, die zijn snellen tocht over Remilly voortzette. Den volgenden morgen vroeg begon ik de overbevolkte hospitalen te doorloopen, droevige bezoeken, die lang tevergeefs waren. Eindelijk was ik zoo gelukkig op de voor mij gehaalde lijst te zien, dat Dr. Bormann in leven en kort te voren per brancard naar Duitschen bodem overgebracht was. Daar ik brieven in Homburg te bezorgen had, moest ik op de verbindingslinie der 3de armee gebruik maken van den Elzasser spoorweg. Bij Nancy begroetten groote massa's gespuis, die zich langs den weg opgesteld hadden, onzen trein met het onophoudelijk geschreuw: »weg met de Pruisen." Midden onder de schreeuwers stond een pruisisch landweerman, rookte rustig voort uit zijn kort pijpje en hoorde met een welbehagelijke uitdrukking naar het opgewonden volkje, welks woede hem aan het kwaken der kikvorschen in den vijver deed denken. Eindelijk in den Elzas wachtten ~~aan~~ de stations hier en daar ook duitsche vrouwen met de liefda-

dige bedoeling aan de gewonden levensmiddelen uit te deelen. De reis naar Homburg duurde nog twee dagen en een nacht, voor de gewonden in onzen trein een smartelijken tijd. Het gelukkig gevoel, weer in het vaderland te zijn, wekte zieken en gezonden op. Aan den Krooprins kon ik spoedig daarop melden, dat de duitsche geleerde het gevaar te boven en aan de beterende hand was.

NA DEN OORLOG.

De Kroonprins was 40 jaar oud, toen hij als zegevierend veldheer uit den oorlog huiswaarts keerde. In zijn uiterlijk de schitterendste heldenfiguur die ooit den duitschen helm gedragen heeft, in het leger als een der grootste krijgsvorsten geliefd, volgens de algemeene opinie een beproefd, standvastig man, in ieder opzicht geroepen, opvolger van zijn bejaarden vader te worden, een opgaande ster voor vele patriotische wenschen en verwachtingen die in het tegenwoordige niet ten volle bevredigd konden worden. Men kon zich bijna geen schooner en veelbelovender leven voorstellen, dan het zijne, naar de algemeene meening was. Nooit echter heeft het noodlot aan schitterende verwachtingen op smartelijker wijze den bodem ingeslagen. Voor de natie waren de zeventien jaren, waarin

Keizer Wilhelm nog voor ons behouden bleef, een tijd van vreedzamen voorspoed; voor den nieuwen staat over 't algemeen een gelukkige periode, waarin men zich langzamerhand in de zeden en gewoonten der Duitschers leerde thuis voelen. De zoon en troonopvolger werd het offer. Hij alleen had daarom den hoogsten prijs te betalen, zijn geluk, wellicht zijn leven. Dat is een lot, tragischer en vreeselijker, dan de stoutste verbeelding het zich kan afschilderen. De persoonlijkheid van den ouden Keizer, die de macht liefhad, doch, waar het belangrijke zaken gold, den schijn niet telde, die er volstrekt niet op gesteld was geweest zich den keizerskroon op het hoofd te drukken, die de aangeboren rechten der duitsche vosten hoog stelde en deze waar hij maar kon, in hooge eere trachtte te houden, deze rustige, harmonieuse persoonlijkheid van den bejaarden vorst, die door zijn ouderdom alleen reeds eerbied inboezemde, was door de Voorzienigheid als voorbeschikt, om voor de duitsche bondsheeren den overgang tot den nieuwen staat zoo dragelijk mogelijk te maken. Ook onder het volk stonden de partijen onder de betoovering dezer grijze gestalte, die steeds eerwaardiger, ten laatste als een wonder beschouwd werd, en billijke zoowel als onbillijke eischen om veranderingen alleen door den duur bestaande toestanden op de toekomst verwees. Maar die hem het naast

stond in rang en toegenegenheid van het volk, doorleefde dezen tijd van het begin eens nieuwen levens, de bevestiging van het keizerrijk, dat juist hij zoo innig gewenscht had, op den achtergrond geschoven, in werkeloos afwachten. Hij voelde een leegte, een afmatting, die hem terneerdrukte en ontstemde, wat steeds erger werd.

Dat deze tijd den Kroonprins zoo zeer ternederdrukte, was grootendeels aan zijn natuur te wijten, wier beminnelijkheid en adel zich in groote oogeblikken van zijn leven, onder den invloed van machtige indrukken openbaarde, doch die niet bepaald actief was. Zoo hij met rustige werkkraft uitgerust was geweest, zou hij trots alle hindernissen zijn deel aan de staatsregeering op elk gebied, welke zijn Vader niet bijzonder ter harte ging, geëischt hebben. Hij bezat wel den vlijt en de plichtgetrouwheid der Hohenzollern, waar het de vervulling van een opgegeven taak gold, doch niet genoeg energie en ondernemingsgeest, en in de gewichtigste regeeringszaken miste hij misschien ook wel de geschiktheid om te bevelen, hoe iets worden moest. Het ware heilzaam voor hem geweest, wanneer hij zich in de eerste jaren van zijn huwelijk, toen het verblijf in Berlijn hem dikwijls onaangenaam was, als landheer op een buitengoed had kunnen nederzetten. Daar had hij zich met een bekwaam rentmeester zelf op

de landbouw kunnen toelagen en daarbij het be-
heer in zijn omgeving, de kwalen en nooden van
den kleinen burgerman en de belangen der buitenlui
uit eigen ervaring leeren kennen. Hoewel de gedachte
hieraan wel bij hem opkwam, bleek het bij gebrek
aan eigen vermogen onuitvoerbaar. Wat de Keizer
na het jaar 1870 deed, om hem een vaste bezigheid
te geven, was niet voldoende. Den Kroonprins werd
de inspectie opgedragen over het zuidduitsche leger-
corps; hij reisde met Blumenthal eens per jaar daar-
heen en oefende door zijn beminnelijke verschijning
en zijn gemeenzaamheid als veldheer, die den officie-
ren en manschappen het hart ontgloeide, inderdaad een
weldadigen invloed uit, doch dit werk was toch niet
veel meer dan een vorstelijke parade. Ook werd hij tot
beschermheer der musea's en kunstaangelegenheden
benoemd, wat hem veel liever was. Hij betoonde zich
op het voetspoor van zijn gemalin een warm begun-
stiger der industrie; hij heeft op dit gebied en bij
talrijke eere-voorzittingen veel goeds gedaan door zijn
innige belangstelling en soms ook door zijn invloed
op de regeering, doch zulk een bedrijvigheid op
zijpaden was ten slotte voor een groot vorst toch
niet anders dan spel en tijdverdrijf. De zoon van
een landheer, die met zijn huishouding in een bij-
gebouw van de vaderlijke bezitting woont, die zijn
uitgaven regelen moet naar het vaste inkomen, dat

de vader hem toegekend heeft, wiens kinderen van den grootvader alles moeten krijgen, wat zij noodig hebben, en wien als bezigheid wellicht het opzicht over den parkaanleg wordt opgedragen, — zoo iemand zou, als hij als man van vijftig jaar nog in zulk een afhankelijke positie was, voor bijzonder onzelfstandig en ongelukkig gehouden worden. En toch is de toestand van een duitschen kroonprins niet anders volgens aloude wet en verordening, en de persoon van den vorst vermag niets daaraan te veranderen. Zulk een loodzware afhankelijkheid van den regeerenden vorst, zooals in Pruisen de gewoonte is, oefent zoowel in 't groote als kleine invloed op de verhouding tusschen vader en zoon, op de wederzijdsche opvatting der familierechten en plichten. Hoe goed de menschen zijn mogen, welk een schoone familieband hen ook verbindt, toch weegt de druk van zulk een onvrijheid op de ziel van den afhankelijken persoon zwaar en wordt bij het klimmen der jaren steeds smartelijker gevoeld. Het ontbrak in dien tijd van afwachting ook niet aan verheffende indrukken. Hij zelf roemde als een aanwinst, de hartelijke verhouding, waarin hij tot den koning van Saksen gekomen was. Zijn gevoel van eigenwaarde werd gestreeld door het eerbetoon, hem bij herhaaldelijk verblijf in Italië ten deel gevallen en den vriendschappelijken voet, waarop hij met het italie-

aansche koningshuis stond. Hij hield zich voortdurend met de gedenkwaardigheden van zijn tijd en zijn eigen leven bezig, en legde verzamelingen aan, ook van het oordeel der pers over hem zelf. Langen tijd hield hem de nalatenschap der koningin Elisabeth bezig, waarover hij tot exécuteur benoemd was. Hij vond daarin merkwaardige geschriften en brieven, welke 't voor hem zonneklaar maakten, dat men in Pruisen zoowel de politieke houding, als de kerkelijke gezindheid dezer hooggeplaatste vrouw verkeerd beoordeeld had en hij dacht er over, aan deze papieren naderhand publiciteit te geven, opdat aan het aandenken der koningin de rechte waardeering zou ten deel vallen, die zij gedurende haar leven ontbeerd had. Hij verheugde zich innig over de rijke aanwinsten voor de museums, die onder zijn leiding gelukt waren, hij hield zich gaarne bezig met bouwplannen vóór den tijd zijner regeering, vooral met groote plannen voor het museumeiland. Nog eenmaal verhief zich zijn kracht, toen hij in 't jaar 1878 na de verwonding des keizers tot plaatsvervanger geroepen werd. De overstelpende arbeid, de verantwoording, het hooge ambt gaven hem een tijd lang veerkracht en nieuwe vleugels aan zijn geest, tot groote verrassing en blijdschap van zijn omgeving. Doch met deze verantwoordelijke werkzaamheid verdween ook weder de levensmoed.

Lang had de Kroonprins het geluk gehad in zijn naaste omgeving na elkander twee mannen te bezitten, die beide ongewoon begaafd, door beschaving en karakter zich het hoogste vertrouwen waardig maakten. Ernst von Stockmar werd weldra ziek en bleef van 1864 tot aan zijn dood toe de bescheiden vertrouweling van het kroonprinselijk paar. Door Stockmar aanbevolen, nam Karel von Normann het kabinet over, en deze bleef twintig jaar lang, in den tijd, dat de Kroonprins de groote daden van zijn mannelijken leeftijd had op te teekenen, in zijn nabijheid. Sinds Normann in 't jaar 1884 genoodzaakt was geworden in buitenlandsche dienst te treden, was de Kroonprins eenzaam, terwijl hem een trouwe raadsman ontbeerlijk was geworden. Zijn naaste mannelijke omgeving bestond uit militairen, die slechts tijdelijk daar waren. Hij gaf zich met voorliefde aan droevige gedachten en pessimistische stemming over, dacht er soms over, in het geval van een troonswisseling afstand van de regeering te doen en de regeering op zijn zoon over te dragen. Zelfs de vermaningen der kroonprinses vermochten op den duur niet deze droefgeestigheid te verbannen. Hij bemoeide zich nog op zijn manier met staatszaken, vorderde verslagen en gedenkschriften en verkreeg rijkelijker, waar hij niets gevorderd had. Hij had nu en dan vertrouwelijke gesprekken

met de partij der vrijzinnigen en sprak dan wel eens zijn ontevredenheid over regeeringsmaatregelen uit, doch de toenemende neerslachtigheid van zijn wezen werd door degenen, die hem in zijn jeugd gekend hadden, met diep leedwezen opgemerkt. Hij begon lichamelijk en geestelijk te verminderen, en reeds lang vóórdat de vreeselijke ziekte zich bij hem openbaarde, moest men tot de bedroevende erkenning komen, dat hij niet meer den levensmoed bezat van den man, die eens over zijn volk den keizersstaf zou zwaaien.

Toen de ziekte verstorend in zijn leven ingreep, kwam na het lange wankelen tusschen hoop en vrees zijn eigenaardige natuur weder boven, de reinheid zijner ziel en de vriendelijke goedheid zijns harten. De man, die in het krijgsumroer aan zijn leger als een onversaagd veroveraar verschenen was, zou als geduldig lijder in het gemoed der tijdgenooten voortleven. Zijn keizersslot was een treurig, lang wegsterven; de kroon, waarnaar hij eens voor zich en zijn geslacht gereikhalst had, zonk slechts, zooals de aureool den martelaar kroont, op zijn hoofd. Het werd hem niet gegeven te antwoorden op de dringende vragen, welke de natie tot den persoon van zijn gebieders richt, en de hoogste waarheid, de macht van den heerscher vielen hem slechts als een droombeeld ten deel, terwijl het

lichaam machteloos aan het ziekbed gekluisterd was. Tegenover zulk een lotsbeschikking is het vermetelheid er over te willen redeneeren, wat hij als vorst geweest zou zijn. Die op hem hoopten, wilden in hem zien, war zij het liefste wenschten, en die bezorgd zijn wezen gadesloegen, vermochten het niet te beoordeelen, welke krachten en neigingen de waardigheid en heerschappij in een gezonden vorst zouden ontwikkeld hebben. Hij was een open, rechtschape man met een reinen zin en warm gemoed, met een hart vol menschenliefde, en een neiging tot alles wat goed en schoon is. Hij was zoo menschlievend en vol medegevoel voor wie daar leed, dat zelfs de tallooze bittere ervaringen, die de grooten dezer aarde over de onwaardigheid van vele hulpzoekenden opdoen, niet in staat waren hem wantrouwend te maken. Voor hen, die hij persoonlijk kende, had hij de teederste opmerkzaamheid; hij deelde als trouw vriend in alle tegenspouwen die hen mochten treffen. Hij was van een weeke en lichtbewogen natuur, een mensch van zeldzame reinheid en warm gevoel.

Hoewel ijverig protestant, was hij verdraagzaam jegens elk anders denkende, doch had een sterke antipathie tegen kleinzielige papen. In het staatsbestuur stond hem de politiesheerschappij en voogdijenschap tegen; hij verlangde voor het volk

een uitgebreide zelfregeering, voor ieder eerlijk bedrijf de meest onbelemmerde beweging. Dit echter waren gezindheden bij hem, waarin hij niet genoeg rekening hield met de volkstoestanden, en het zou hem zwaar gevallen zijn hierin zijn wil tegenover gegronde tegenwerpingen door te zetten. Hij toch was geen man van zaken, zijn oordeel in groote aangelegenheden was niet altijd doordacht en ook waar hij iets ernstig wilde, was hij in de uitvoering weifelend en onzeker, soms mochteloos tegenover hindernissen; hierin was hij meer geschikt geleid te worden dan anderen te leiden. Hij was zeer geneigd, een ieder vrij in zijn opvattingen te laten en men kon tegen hem zijn overtuiging met de grootste vrijmoedigheid uitspreken, ook wanneer men zijn eigen denkbeelden aantastte. Hij was echter ook geneigd om daar, waar hij behagen wilde, aan de dingen een humoristisch tintje te geven en dan overkwam het hem wel, dat zijn scherts niet aangenaam opgenomen werd, wellicht daardoor, dat de grondtrek van zijn wezen ernst was en hij zich soms geweld aandeed om vroolijk te schijnen. Hij was zeer gevoelig voor ieder vergrijp tegen de vormen en verlangde ook in 't kleine, dat zijn waardigheid in 't oog gehouden werd. Was hij dus niet geheel van kleingeestigheid vrij te pleiten, zoo was zijn ziel des te ontvankelijker voor alle ware en schoone

indrukken en alle levensvragen, die in hemzelf ernstige gedachten opwekten. Steeds als schoone heldengestalte gevierd, werd hij ten laatste zelf geneigd, groot gewicht aan zijn verschijning te hechten en deze naar de omstandigheden en de te vervullen taak te plooiën. Het geaffecteerde in uiterlijk, blif en gebaren verdween echter zoodra hij door een machtige aandoening bewogen werd. Dan straalde zijn oog, een betooverende lichtschijs vloog over zijn gelaat dat geheel uit den plooi kwam, in zulke oogenblikken was hij inderdaad wegslepend schoon.

Langen tijd was het zijn begeerte, de heerschappij over zijn standgenooten te behouden, en met deze principes was hij soms weinig genegen, de historische rechten der duitsche vorsten en hun aanspraken op gelijkheid van rang te eerbiedigen. Echter juist dat, wat hij zoo innig verlangde, de verheffing van zijn geslacht tot de keizerskroon, werd boven alles een vaststelling der hooge posities der duitsche landvorsten, ja in veel opzichten ook een uitbreiding van hun invloed. Nu eerst werd hun landsgebied door een wettelijke overeenkomst tusschen de vorsten en de verbonden natie bevestigd. En hun vooral kwam de nieuwe inrichting van het keizerlijken staatswezen op voornamen voet ten goede. Bij de aanvaarding der keizerlijke waardigheid door Wilhelm II behielden onze landsgebieders ge-

legenheid in overvloed, om aan de wereld hun beteekenis te toonen en zij hebben dit met vaderlands-liefde en verstandige inachtneming van hun eigen voordeel op uitstekende wijze gedaan. Hun bleef de verheffing van een van huns gelijken tot een hogere positie bespaard onder hun verootmoedigende, lijdelijke medewerking, en ons de praal van een keizerkroning met al haar ijdel ceremoniëel.

De dood van den zoon echter, die zoo kort op dien van den vader volgde, heeft in ~~Alleen~~ zin aan onze hoogste staatsleiding iets eigenaardigs gegeven. Door dat de grootvader bijna onmiddellijk door den kleinzoon opgevolgd werd, is iets van de goedelijkheid, eigenaardigheid van het oudere levende geslacht, aan den troon vreemd gebleven. Hoe uiteenlopend toch natuur, aanleg en karakter van de heerschers op zich zelve mogen zijn, ieder vertegenwoordigt in zijn persoonlijkheid veel van den eigenaardigen geest van den tijd, waarin hij met al de frischheid der jeugd zijn indrukken, inzichten en opvoeding ontvangen heeft. En ieder heerscher, ook de grootste en voortreffelijkste, is als kind van zijn tijd met een eenzijdigheid behebt, waartegen een jonger geslacht eendrachtig met den persoon van den opvolger bewust of onbewust protesteert. Zoo is de verhouding van alle koningen van Pruisen tot hun voorgangers geweest: die van

Friedrich Wilhelm I tot zijn vader Friedrich I, van Frederik den Grooten tot zijn vader en zoo door tot op onzen tijd. Met iederen opvolger werd er aan het wezen van den voorganger iets toegevoegd, goed of kwaad, tot zegen of tot onheil, maar niet toe-
vallig, doch ingevolge eener hoogere levenswet. Ook in de broeders Frederik Wilhelm I en Wilhelm I kwamen tegenovergestelde uitstralingen van den tijdgeest tot heerschappij: Schelling en Herbart, Tieck en E. M. Arndt, Radswitz en Moltke, Man-
teuffel en Bismarck.

Deze keer echter is aan de Duitschers dat aanvullings-element ontvallen. Een vorstenziel is weg-
gekwijnd, die na de opheffing der censuur, na 1848 opgroeide in een tijd van verzet tegen kleingeestige ambtenarij, in tijden, waarin niet de macht van het leger, doch de hartstochtelijke volksaandrang den vooruitgang van den staat bewerkte. Weggekwijnd is de spruit van een langen vredestryd, waarin de vooruitgang van kunsten en wetenschappen den Duitschers dikwijls het reinste gevoel van eigen-
waarde, de grootste beteekenis gegeven had; een gemoed, waarin liefde voor de vrijheid en de schoone openbaring der volkskracht levendiger was dan die voor de heerschappij door het leger en den staat. Want van deze en andere invloeden van 1848 tot 1864 op duitschen grond

ontstaan, bewaarde de kroonprins in zijn ziel inhoud en kleur, die hem stempelden tot een andere persoonlijkheid dan zijn vader en ook weer ongelijk aan de heerschende neigingen in het gemoed van zijn zoon, die sinds het keizertijdperk onder den helm opgegroeid was.

Wie zal het uitmaken, of het uitvallen van deze eigenaardige mengeling van wordingselementen invloed zal uitoefenen op de nationale ontwikkeling. De eigenaardigheid van den gebieder toch is slechts een der inwerkenden invloeden en er zijn vele andere, die misschien van meer beteekenis zijn. Wij hebben echter op het feit willen wijzen, ook al geven we ons met blijmoedig vertrouwen aan de goede geesten van ons lot over. — De hooggeplaatsten op aarde, tot wie een geheel volk opziet, zijn nog heden ten dage in een positie, gelijk aan die in oude tijden waarin de heldenzangen onder het volk de geschiedkundige overleveringen vormden. Naar hun verschijning en enkele levensuitingen, die in wijden kring bekend worden, vormen de tijdgenooten zich van hen een voorstelling. Altijd zijn daarbij bepaalde volksgezindheden werkzaam, liefde of afkeer, daarbij de stille hoop, een gebieder te hebben, die aan de wenschen der levenden beantwoordt. Voor ieder mensch, die tot ons komt, is ons voorstellingsvermogen op dergelijke wijze aan

't werk en in dien zin zijn ook de voorstellingen, die intieme verwanten en vrienden zich van ons vormen, slechts ideale beelden, welke veel belangrijks uit het onzichtbare leven in zich sluiten, bij ieder verschillend gevormd, als naar de persoonlijkheid van den beschouwer en de verhouding waarin hij tot den ander staat. De voorstellingen der aanzienlijken op aarde, zooals zij door de tijdgenooten gevormd worden, onderscheiden zich van andere reeds daardoor, dat de beschouwing van hun innerlijk leven, die toch slechts aan weinigen gegund is, niet genoeg invloed uitoefent op het oordeel der groote massa; daarentegen werkt onophoudelijk de invloed van hun uiterlijk vertoon. Verder moeten de meeste uitingen van een hooggeplaatste persoonlijkheid, die volkseigendom worden, wel overlegd en tot openbaarheid geschikt zijn. Buitendien echter is in vele gevallen het vurig verlangen des harten oppermachtig, om in den vorst te willen vinden, wat het hart der tijdgenooten verlangt.

Aan de ideale voorstellingen der vorsten werkt de publieke meening, de pers en het oordeel van enkelen; dikwijls wijzigen zich de beelden, al naar mate van bewondering of afkeer. Langzamerhand winnen zij aan vastheid en beteekenis, worden door woord en geschrift onder anderen verspreid en verrijkt met nieuwe anekdoten en toevoegsels, welke aan

het ruw geschetste beeld worden toegevoegd. Al deze volksvoorstellingen hebben in onzen tijd veel waars, dikwijls heeft het volk, meer door vermoeden dan recht begrip, een betere opvatting van den vorst dan de ontleedende kritiek. Overigens is het werkelijke leven der grooten, ja ook hun deugdelijke arbeid meestal heel anders dan de van verre staande het zich voorstellen. Men behoeft niet lang naar voorbeelden te zoeken. De oude Frits, voor de Pruisen, een zoo bekende figuur, is heel iemand anders dan de oudachtige Frederik II in werkelijkheid was; Frederik Wilhelm III zooals hij in de harten van de ouderen van dagen voortleeft, is geheel verschillend van den vorst, die in het jaar 1813 zoo wantrouwend tegenover den militairen vooruitgang zijner Pruisen stond en nog in 't jaar 1839 den braven Arndt als een soort van hoogverrader beschouwde. Ook het tegenwoordig geslacht heeft bij het afbeelden van zijn helden dezelfde trouwhartigheid. Prins Frederik b. v. leeft in de herinnering van het leger voort als de onstuimige, jonge held, die hij zich betoonde, toen hij in 't roode huzarenpak over het Manoeuerveld joeg, en toch was hij in den oorlog zelf, waar onverwijld handelen soms noodzakelijk is, behebt met een verwaande neiging nu eens tot langzaam treuzelen, en dan weer tot overijlde voortvarendheid. (St. Privat).

Ook Keizer Frederik III is in het oog van het volk in de eerste plaats de geweldige veroveraar en toch strookte het militarisme niet met zijn aard; het bevel op het exercitieveld was hem volstrekt niet aangenaam, en in den oorlog deed hij de militaire plichten van een veldheer slechts daardoor zoo voortreffelijk, omdat hij zijn chef van den generalen staf onbepaald vertrouwde en de vorstelijke inspecteering, zoowel als de verantwoordelijkheid zeer bereidwillig op zich nam; en wie zou zeggen, dat hij een beroemd veldheer geworden is zonder ooit een goed soldaat te zijn geweest, zou den geliefden doode geen onrecht aandoen.

Zeker ontbreekt het ook niet aan wangunstige opvattingen over vorsten. Een afkeerige houding van hen tegenover de dringende eischen van het tegenwoordige maakt het volk licht onrechtvaardig tegenover hen; dan wordt de geheele voorstelling van hun wezen behendig vervormd, allerlei kwaads zonder bewijs gaarne geloofd en verder verbreid. De prins van Pruisen in het jaar 1848 en keizer Wilhelm in het jaar 1888, de gehate en de vergode waren één en dezelfde persoon, en er was een halve menschenleeftijd voor noodig, alvorens de natie zijn opvatting van dezen vorst zoo wijzigde, als later gebeurd is. De Duitschers toch zijn volijverig in alles, wat zij doen. Zijn zij eenmaal begonnen

over hun helden afbrekende kritiek te oefenen, dan worden zij licht onredelijk morrend, galachtig en achterdochtig. Maar dan is het hun ondertusschen zelve niet wel te moede, zij gevoelen zich als van een zwaren last bevrijd, wanneer zij gelegenheid hebben, zich van deze gemoedsaandoeningen te ontdoen en zijn alleen gelukkig, wanneer zij doen kunnen, wat 't meest met hun natuur overeenkomt: met geheel hun hart liefhebben en vereeren. De duitsche volgzaamheid is er nog, en even trouw als in vroeger tijden.

De nieuwsbladen geven den lezers dagelijks rijkelijk gelegenheid zich met hooggeplaatste personen bezig te houden. Zelfs is er in hun dagelijksch leven bijna niet de geringste kleinigheid, die van uit de verte gezien kan worden, of de groote massa wordt er dadelijk mee bekend gemaakt. Dat zij uitgereden zijn, dat zij inkoopden in een winkel gedaan hebben, wanneer zij een tentoonstelling bezocht hebben, wanneer zij uit eten gevraagd zijn, ja, in welke kleeding zij verschijnen, alles wordt gemeengoed voor de lezers. Of dit onophoudelijk ter sprake brengen van vorsten bijzonder nuttig voor het lezende publiek is, zullen we hier niet onderzoeken; voor de vorsten zelf is die babbelsucht dikwijls een last, en geeft steeds een zekeren dwang, die op hun geheele zijn invloed heeft. Wanneer zij reeds als kin-

deren merken, dat ieder woord, en al hun doen en laten voor de verzamelde toeschouwer onderwerpen van belang zijn, zal deze overtuiging er al vroeg toe bijdragen, hen voorzichtig te maken en acht te geven op hun houding, spreken en handelen, doch zij worden ook al vroeg genoodzaakt in 't publiek op te treden en hun rol te spelen. — Want de uiterlijke verschijning van den vorst uniform, gelaat, gebaren, het woord, dat hij spreekt, moeten een zekere uitwerking hebben. Hoe grooter de omgeving is, met des te meer drang wordt hem de zelfbeschouwing opgelegd. Daar de vorst weet, dat ieder woord dat hij zich in het gesprek laat ontvallen, afgeluisterd, overwogen, en verder verteld wordt, moet hij zich in zijn spreken daarnaar richten. Is bovendien een vorst in de noodzakelijkheid, in het openbaar te spreken, dan wordt ieder woord van zijn rede door de onvermijdelijke pers aan millioenen ter beoordeeling gegeven. Daarom is het geheel in de orde, wanneer de vorst, wiens geest door allerlei zaken wordt beziggehouden en verstrooid zich de redevoering door een vertrouwd man laat opschrijven en die in zijn geheugen prent. Zij wordt, doordat hij ze uitspreekt, de zijne; want hij neemt de verantwoordelijkheid op zich, doch hij wordt daardoor er ook aan gewoon, een vreemden geest voor den zijne uit te geven en moet dit zich

laten welgevallen, wellicht niet zonder voldoening, dat zijn eigene opvatting, kennis en beschaving naar de weloverdachte en vernuftige woorden van den ander geschat worden.

De deutsche trouw, die beminnelijke deugd der Germanen, is sinds den voortijd tot op het tegenwoordig oogenblik in onverminderde mate bezig, zich de beelden van zijn aanzienlijkste vorsten te vormen. Daardoor staan millioenen in een hartelijke en schoone verhouding tot hun vorsten. Zelfs de geleerde geschiedvorschcr aan zijn schrijftafel is er van doordrongen, de lust in zijn werk wordt grooter, het wordt hem mogelijk het verledene te begrijpen en uit de overgeleverde trekken van dierbare vorsten goedgelijkende beelden te vormen. Hoe wetenschappelijk gevormd hij ook is, hoe juist ook zijn oordeel, zijn voorliefde doet hem de goede hoedanigheden zijner helden 't meest in het licht stellen en verzacht de schaduw, die hij, om waar te zijn, niet ver van zijn beelden houden mag. Zooals echter iedere gemoedsaandoening, brengt ook deze hartelijke toegenegenheid een gevaar met zich, en er is voor den Duitschers waakzaamheid toe noodig, om bij deze overgave zijn eerlijke meening niet prijs te geven. Dit gevaar bedreigt den vorst zoowel als het volk dat hem trouw aanhangt. Wij zien licht wat we vinden willen; iedere levensuiting van den vorst, die door

zijn positie en levenstaak dierbaar is aan het volk, wordt als gewichtig en vol beteekenis beschouwd, terwijl ze aan een ander onopgemerkt bleven. In onbeduidende woorden wordt een bijzondere zin gelegd, gewone scherts wordt als geestig geprezen, ook een flauwe belangstelling van den held, die men bij andere menschen voor als van zelfsprekend zou houden, wordt gevierd. Is het dan te verwondt dat als het volk jaren lang zijn vorsten aan zulk een bewondering gewend heeft, deze zelve ten laatste een grooten dunk krijgen van hun spreken en handelen, ook al verheft het zich niet boven het middelmatige? Wanneer de kleinste oplettendheid, welke de vorst iemand bewijst, dezen verheft en gelukkig maakt, moet de vorst al bijzonder bescheiden zijn, als hij zich niet gaat verbeelden, dat hij ver boven anderen verheven is. In dezen zin kan men zeggen, dat de natie steeds die vorsten 't meest bederft, die zij de meeste liefde toedragen. Wellicht is de grootste deugd, die er in een afgespeeld vorstenleven te prijzen valt, dat de vorst tot aan het einde zijner dagen eerlijke zelfkennis, talent voor maathouden en bereidwillige erkenning van eens anders verdiensten getoond heeft.

A A N H A N G S E L .

DE REIS VAN DEN KROONPRINS NAAR HET OOSTEN.

(Grensboten 1870, Nr. 3.)

De Kroonprins van Pruisen is na een afwezigheid van bijna 3 maanden uit de kustlanden der Middellandsche zee in het vaderland teruggekeerd. Betrekkelijk slechts korten tijd was hem gegund en voor niet veel meer dan een vluchtig bezoek, doch een vorst kan ook van den tijd zoo veel mogelijk maken; want de snelste vervoermiddelen, de beste gidsen stonden hem ten dienste, tot in onherbergzame oorden had hij door de gastvrijheid van den rijksgebieder alle mogelijke gerieflijkheden; zoodat de menigte van indrukken, die

hij in den vreemde opgedaan heeft, soms overwel digend moet geweest zijn. Hij begon de reis met een kort oponthoud te Weenen, doorreisde Italië op de heen- en terugreis, bezocht de grieksche koningsfamilie, zag van Turkije Constantinopel, verder Jeruzalem en Damaskus, woonde de plechtige opening van het Suezkanaal bij, voer den Nijl een eind op en vertoefde op de terugreis nog eenige dagen in Frankrijk. Het Oosten heeft den meesten tijd in beslag genomen en de beteekenis der reis, zoowel als haar gevolgen is te zoeken in het bezoek aan de mohamedaansche wereld door den toekomstigen beschermheer van de protestantsche kerk en den noordduitschen bond.

Het verblijf te Weenen heeft de pennen het meest in beweging gebracht, daar men hierin het eerste zichtbare blijk van een toenadering tusschen Pruisen en Oostenrijk zag, en men er nieuwsgierig naar was, hoe de wederzijdsche ontmoeting der vorsten zijn zou, welke elkander nog voor korten tijd in verbitterden kamp om de macht bestreden hadden. Voor de ontwikkeling der duitsche verhoudingen, ja zelfs voor de diplomatieke betrekkingen kon het bezoek geen beteekenis hebben. Het was in 't algemeen slechts mogelijk, daar men in Weenen zoowel als in Berlijn erkend heeft, dat de gevolgen van het jaar 1866 geen terugwerking

hebben en de regeerders zich aan de nawerking niet kunnen onttrekken van feiten die reeds diep wortel in het leven der naties geschoten hebben Zoo is dan ook, zooals bij voorname heeren te verwachten was, de begroeting te Weenen openhartig en ongedwongen geweest. Nadat bij de eerste ontmoeting de vroegere gebeurtenissen zonder terughouding besproken waren, hebben de vorsten met elkander als oude vrienden verkeerd. Noch in de samenkomsten met den keizer en de leden van het keizerlijk huis, noch in de gesprekken met anderen is ook maar één wanklank gehoord, dikwijls juist het tegendeel. Politieke vragen echter lost men in onzen tijd zeer zelden door vorstenbezoek op, ook had de begeleiding van den kroonprins volstrekt geen politieke beteekenis. — In Italië, waar de Kroonprins 't vorig jaar een waren triomftocht hield, heeft hij datmaal, bevrijd van allen hofdwang, verwijld, hij heeft echter veel mannen van beteekenis gesproken en gelegenheid gehad op te merken, hoe het volk krachtig wordt door een vrije constitutie. Want al is het niet te ontkennen, dat er in Italië nog veel wankel en ongeordend is en er menig jaar nog voorbij zal moeten gaan, eer het vereend Italië zekere grondslagen voor een krachtigen bloei heeft, zoo moet ieder bezoeker die zich met politiek inlaat, toch gevoelen, hoezeer de wettige strijd om den

vrijen staat het karakter vormt, de zielskracht en energie doet stijgen, en met haar den staat zelf. Reeds nu kon men, uit Italië naar Frankrijk reizende, het verschil in stemming, opgeruimdheid en frissche energie der menschen opmerken tusschen den nieuwen constitutioneelen staat, Italië, en het ondervoogdijstellende systeem van het keizerrijk.

Voor de vaart naar het Oosten bezigde de Kroonprins een noordduitsch oorlogschip; en opdat hij de nieuwe duitsche macht waardig mocht vertegenwoordigen werd hem een geheel eskader toegevoegd; voor de eerste maal sinds vijfhonderd jaren, sinds den bloeitijd der hanzesteden zag het morgenland een duitsche vloot.

Het waren niet veel schepen; 3 corvetten en eenige kanonneerbooten; doch deze vaartuigen kwamen in de havens van het Oosten, 't laatst in Port Saïd aan den ingang van het Suezkanaal, waarheen bijna alle zeevarende naties oorlogsschepen gezonden hadden, voordeelig uit. Zij konden zich onder de besten met eere laten zien. Een plechtstatige vertegenwoordiging van den duitschen bond in de havens van het Oosten en bij de machthebbenden der mohamedaansche wereld was lang reeds wenschelijk. Het bericht van een groote omwenteling in Duitschland is tot diep in het Oosten, tot Turken en Arabieren doorgedrongen; in de havens aan de Middelland-

sche zee waait de noordduitsche vlag in grooten getale van de masten der schepen en de gezantsgebouwen van den Noord-duitschen bond.

De emigranten en kooplieden uit het Noorden en Zuiden van Duitschland behoeven overal steun tegen de willekeur en ijverzucht van andere volken van het avondland? Het hoort echter tot de eigenaardigheden van de oosterlingen, dat zij een machtsvertoon zien moeten en goed of kwaadschiks voelen moeten om er aan te kunnen gelooven. Daar is de persoonlijkheid alles, moderne verdragen en wetsparagrafen niets; de schilderachtige, dramatische indruk werkt lang na; slechts wat behaagt of vrees inboezemt, heeft voor hen beteekenis. — Niet minder groot was de uitwerking der reis op de Duitschers in het Oosten, ook zij werden zich met vreugde bewust, dat zij sinds het jaar 1866 burgers van een staat geworden zijn, die in den vreemde in aanzien staat, daar hij zich desnoods de achting kan afdwingen. Overal werden de bezoekers door de duitsche kolonisten met bizonderen geestdrift ontvangen; de duitsche troonsopvolger, omgeven door een schoon eskader van oorlogschepen, verscheen hun als een schitterend en roemvol vertegenwoordiger van hun vaderland. Zij maakten zich plotseeling los van de groote massa, waaronder zij geleefd hadden en beschouwden alle eerbewijzingen en

beleefdheden, aan hun vorst bewezen, als een eer, die hun zelve te beurt was gevallen. Want ook de vreemdeling wordt elders slechts in zooverre geacht, als het vaderland, welks zoon hij is, hem beschermt en steunt. Het meerendeel der Duitschers in het Oosten zijn Zuid-Duitschers en protenstanten. Zij alleen erkennen door de sterke drijfveeren van vaderlandsliefde en eigen taal gedreven, de vereeniging van Duitschland en het huis van Hohenzollern als een zegen van hun leven en verlaten zich ook van ganscher harte op de inrichtingen van den noordduitschen bond. De bezoekers uit het vaderland echter zagen met warme ingenomenheid, hoe geestdriftig de verschijning van den Kroonprins, de kanonnen zijner vaartuigen en de rijkgepluimde helmen van zijn krijgshaftig gevolg toegejuicht werden. Er waren niet alleen warme, luide heilgroeten op te merken, dikwijls ook vreugdetranen.

Te Athene, waar de Kroonprins 't eerst aanlegde, is het getal Duitschers slechts gering; het moderne Hellas produceert niet zoo rijkelijk, daarbij is de Griek zelf een veel te goed koopman en financier, om voor den vreemdeling een groot arbeidsveld over te laten. Het bezoek daar was de idylle der reis, een kort, vriendelijk samenzijn met de koninklijke familie en een zich dompelen in de groote herinneringen verbonden aan de landstreek en de

overblijfselen van oude kunstvoortbrengselen, aan welke opsporing duitsche geleerden en de geldmiddelen, voor dat doel door den koning van Pruisen beschikbaar gesteld, een werkzaam aandeel nemen. Een anderen indruk maakte Constantinopel In deze plaats van wereldhandel is voor ieder streven ruimte en gelegenheid tot winstgevende bedrijvigheid, de zonen van alle werelddeelen verdringen elkander hier in het levendig verkeer. Daar was ook de ontvangst van den Kroonprins door de Duitschers gematigder. In opeengedrongen schaar hadden zij een Lloydstoomboot gehuurd en kwamen onder noord-duitsche vlag, het schip geheel opgetuigd met alle duitsche wimpels en vlaggen, den Kroonprins bij zijn aankomst tegemoet. En onder dezelfde noord-duitsche vlag hoorde bijna wel een derde gedeelte der schepen die voorbijzeilden of in den haven lagen.

Op de handelschepen en onder de Duitse kolonisten voelde men evenals op het corvet, waarop de Prins was, wat deze tentoonspreiding van Duitse macht te beteekenen had. Ook de Osmane merkte op, dat de nieuwe zwart-, wit- en roode kleuren, die hij overal waaien zag, voor zijn land van gewicht konden worden. Daar de koningen van Pruisen sinds aloude tijden het tot de plichten van hun ambt gerekend hebben, de dienst van het Evangelie te beschermen, sprak het vanzelf dat de Kroon-

prins vóór alles de protestantsche instellingen te Constantinopel, zooals kerken, scholen en ziekenhuizen bezocht en materiële hulp toezond. Hij heeft ook vertegenwoordigers der protestanten van turksche afkomst ontvangen en hun moed ingesproken. Het is nl. een klein aantal verspreid wonende Turken, meest uit de mindere klassen, welke bij voorkeur door amerikaansche zendelingen tot het Christendom zijn bekeerd en slechts geduld worden, dank zij de bescherming, die zij van ons ondervinden. Het is slechts een zeer klein begin van vrijer, christelijker orde onder de Turken zelf, niettemin verdienen deze lieden onze opmerkzaamheid en hun warm geuite en opnieuw versterkte toewijding aan het duitsche vorstenhuis, midden onder de muzelmansche bevolking, is wellicht voor de toekomst niet geheel zonder beteekenis. Ook de Duitschers in Constantinopel mochten het ervaren, dat dit vorstelijk bezoek voor hen niet nutteloos was. Het Oostersche vraagstuk komt onophoudelijk haar oplossing meer nabij; de heerschappij van de halve maan wordt zekerder en de stem der grootmachten bij de Porte gewichtiger. Lang gold daar Pruisen slechts als een vredelievende macht in het verwijderd Noorden; het had hoogstens een raadgevende, geen leidende stem bij de groote Porte. De persoonlijke begroeting van den Sultan en het ver-

keer met zijn bekwame ministers hebben daar, zooals het schijnt, eenige zeer levendige indrukken achtergelaten. De Pruisen betoonden zich gemoedelijke, voorname lieden, die voor zichzelf niets onbillijks van de in 't nauw gebrachte Porte begeeren. Duitschland echter heeft de taak, den in Turkye verkregen invloed tegenover andere machten in de weegschaal te leggen. Hier is sinds den tijd van Friederik den Groote veel verloren gegaan, wat nu weder opgewekt kan worden.

De Kroonprins voer van Constantinopel naar Jaffa, van daar naar Jeruzalem. Jaffa is een onbeduidende plaats en moet geen bijzonder goede haven hebben. Des ondanks heeft zich hier een duitsche volksplanting neergezet, bijna uitsluitend protestantsche ijverraars uit Wurtemberg. Zij zijn begonnen amerikaansche oranjeboomen aan te planten en streven er naar, een geregelde verbinding van Jeruzalem met Jaffa te verkrijgen. Daar echter Jeruzalem verder niets is dan een bedevaartsoord met totaal gebrek aan industrie, die zulken heiligen plaatsen pleegt eigen te zijn, zal deze proefneming de moeite niet beloonen. De aanwezigheid van den Kroonprins, die de Kolonisten opzocht, zal dezen bij de turksche overheden eenig aanzien verschaffen, wat zij in 't eind, naar we vreezen, maar al te noodig zullen hebben.

Jeruzalem leeft voornamelijk van liefdegiften, welke aan zijn inrichtingen en bewoners van uit Europa toegezonden worden, De grieksche, armenische en latijnsche kerken hebben daar groote hospitalen en kloosters, waar de geloovige bedevaartgangers opname vinden, hun gebeden verrichten en offers brengen. De Engelsche kerk heeft een godshuis, groote scholen enz. laten bouwen en geeft aanzienlijke bijdragen tot opvoeding der kinderen en de uitbreiding van het Christendom en de beschaving.

Van de Joden reizen altijd nog vele vrome hoogbejaarden daarheen om in de nabijheid der tempelplaatsen te sterven, welke aan den jongsten dag de plaats van opstanding voor alle joden zijn zal. Hun geloofsgenooten hebben daar ruime huizen ter opneming van de pelgrims laten bouwen en geregeld worden er aanzienlijke sommen heengezonden. Slechts het Duitsche Protestantisme ontbeerde de gezellige, godsdienstige vereeniging, ofschoon het meerendeel der vreemden, duitsche protestanten zijn, welke daar zelfstandig door eigen verdienste, d. w. z. zonder zulke inrichtingen leven. Zij hebben ten eerste geen eigen kerk. Sinds lange jaren wordt de behoefte hieraan gevoeld. Frederik Wilhelm IV heeft wel zooals bekend is in gemeenschap met Engeland een evangelisch bisdom gesticht en voor de duitsche Protestanten het gebruik van de Evangelische kerk

verzekerd, doch de Duitschers worden niet meer dan geduld; slechts in den namiddag mogen zij hun godsdienstoefening houden, en moeten alsdan, wanneer zij geheel deel willen nemen aan de godsdienstoefening, meer of minder hun eigen moedertaal verloochenen, daar er in kerk en school slechts Engelsch gesproken wordt. Daardoor komt het dikwijls genoeg voor dat duitsche kinderen hun moedertaal in 't geheel niet meer leeren. Hier was het de taak van den nieuwen duitschen staat, een gemeente te stichten en op den Kroonprins rustte de aangename plicht, persoonlijk daarvoor te zorgen. De vrije plaatsen in Jeruzalem behoorden aan de turksche regeering; deze moest dus om een bouwterrein verzocht worden. Daar deze plaatsen meest puinhoopen en op zichzelf zonder waarde zijn, kon de afstand daarvan slechts een geschenk zijn. De russische regeering heeft voor eenige jaren zulk een schenking verkregen, de pruisische was ondanks herhaalde proefnemingen hierin niet geslaagd. Aan den Kroonprins wees men op het eerste uitgesproken verzoek: de ruïnen van het oude Johannitenklooster, welke in het midden der stad en in de nabijheid van het Heilige Graf liggen.

Op deze plaatsen, waaraan talrijke geschiedkundige herinneringen uit de kruistochten verbonden zijn, zullen de volgende gebouwen der duitsche

kolonie opgericht worden: een protestantsche kerk ter vereeniging van alle duitsche protestanten, welke, tusschen twee haakjes, weder meest Zuid-duitschers zijn; dan een door diakonessen uit Kaiserswerth opgerichte school voor 200 à 300 kinderen van ingezetenen, een weeshuis, door den Heer Scheller ten tijde van de Maronitenmoord gesticht, voor 80 knapen, een ziekenhuis en een hospitaal van de pruisische Johanniterorde, eindelijk het noordduitsche generaalconsulaat. Voorloopig heeft, naar wij vernemen, de Johanniterorde zich bereid verklaard, met al hun middelen tot bevordering van het werk te zullen meewerken. Deze nieuwe stichtingen, waarvoor de Kroonprins zich vele moeite getroost heeft, zullen den duitschen landslieden samenhang, macht en invloed geven.

Uit Jeruzalem keerde de Kroonprins naar Jaffa terug, vandaar zeilde hij met het eskader naar Beirut. In deze havenplaats van Damaskus vereenigt zich den handel van den Libanon en het verkeer van Syrië en Perzië naar de Middellandsche Zee. De gunstige ligging heeft Beirut tot een bloeiende plaats gemaakt; overal ziet men blijken van krachtig leven, snellen voortuitgang en grooten welvaart. Iedere uitbreiding der cultuur in het land daarachter komt aanstonds deze stad ten goede. En het is merkwaardig, welke onverwachte gevolgen

de bekende gruwelijke vermoording der Maroniten voor den Libanon gehad heeft. Zooals eens de brand van Hamburg een nieuwe grootsche uitbreiding der stad ten gevolge had, zoo heeft ook aan den Libanon de plotselinge groote ellende de deelneming en toenadering van Europa verzekerd. Niet alleen geld, ook menschen zijn er heen gegaan. Geloovige zielen ijlden daarheen, om de weezen te redden; christelijke scholen en ziekengestichten werden gebouwd, voor het geestelijk en materiëel welzijn van de vroeg vergeten en verwaarloosde stam hartelijk zorg gedragen. En wanneer ook al hier en daar te veel en niet op de rechte manier gedaan is geworden, het uitgestrooide zaad ging toch niet geheel en al verloren. Het land gaat krachtig vooruit en schijnt een toekomst te hebben. In Beirut hebben duitsche protestanten, Johanniters en Diakonessen een ziekenhuis en een school opgericht. Wel is waar is de duitsche kolonie slechts klein, doch misschien hier de gunstigste plaats in de Levant, waar de bij uitstek duitsche deugden, vlijt en volharding, rijken oogst in handel en akkerbouw zullen afwerpen. De turksche overheid is voor vreemdelingen, die zonen van een machtigen staat zijn, uit wel te begrijpen gronden, in veel opzichten de meest vrije en gemakkelijke die men zich denken kan.

De Kroonprins maakte van iedere gelegenheid

gebruik om den Duitschers in Beirut van nut te zijn. Vandaar uit ondernam hij een uitstapje naar den Libanon en Damaskus. Overal wachtte hem een ontvangst, die wel bewees, hoe de macht, die hij vertegenwoordigde, zich achting heeft weten te verschaffen.

Een dergelijke ontvangst gewerd hem in Egypte. In dit land van onuitputtelijke hulpbronnen zal de landbouw wel altijd door de inboorlingen gedreven worden; handel en nijverheid echter staan voor alle vreemdelingen open en waarborgen een rijkere belooning, naarmate de vruchtbare kracht van den bodem meer en meer aan den dag komt. Wie kan het loochenen, dat daar sinds Mehemed Ali, trots alle geweldenarijen een krachtige vooruitgang te bespeuren valt? Het Nijldal vertoont tot op de grens der woestijn overal sporen van Europeesche beschaving; Caïro is een bijna Europeesche stad geworden, en Alexandrië heeft al het uiterlijk van een wereldstad. De Kroonprins vond in Caïro een deutsche kolonie van eenige honderden koppen. Met fakkeloptochten en liederen werden hem op Deutsche manier 's avonds na zijn aankomst hulde bewezen, en het maakte op alle aanwezigen een aangename indruk, bij deze gelegenheid in het land der Pharao's, der pyramiden en palmen, deutsche melodieën van een krachtig mannenkoor te hooren. Den volgenden dag legde de vorst den eersten steen

voor de eerste protestantsche kerk te Caïro en stond in naam zijns vaders de middelen toe, om dadelijk met den bouw te beginnen.

In Alexandrië is, het groote aantal van 50,000 vreemdelingen in aanmerking genomen, de duitsche kolonie maar klein, zij telt slechts eenige honderden. Doch ook deze, tot welken staat op zich zelf zij ook mochten behooren, sloten zich aaneen, om het bezoek van den pruisischen troonopvolger met lied en fakkeloptocht te vieren, en in hem de idee der duitsche eenheid. En wij mogen ons er op beroemen, dat ook in Egypte de vertegenwoordiging van den duitschen staat waardig en beteekenisvol geweest is. Over de feestelijkheden bij de opening van het Suezkanaal hebben de nieuwsbladen overvloedig mededeelingen gedaan. Bizonder vermakkelijk voor de Duitschers was het verkeer aan twee oostersche hoven en de houding der beide heerschers, den Sultan en den Khedive. Er is nauwelijks grooter tegenstelling denkbaar dan tusschen de hofhoudingen van Constantinopel en die van Egypte. In Constantinopel bij al het vreemsoortige en de bijna sprookjesachtige pracht van het aloude Oosten, een trotsch gevoel van eigenwaarde en de voorname hoofschheid van een groot hof, deftige vormen der dienstdoenden en een voornaamheid van den heerscher, welke wel is waar den hoogen gast ridderlijke

beleefdheid bewees, doch zijne begeleiders den eigenaardigen hoogmoed van een vorst van het morgenland maar al te duidelijk voelen liet. In Egypte daarentegen onder uitgezochte nieuwmodische pracht, het ijverig zijn-best-doen van een vooruitstrevende, die niet altijd over een voorname houding en een zeker zelfgevoel te beschikken had, daar de voorname heer, hier de rijk geworden bankier was.

Bij de opening van het Suezkanaal was het noordduitsche oorlogscorvet Hertha het eerste groote oorlogschip, dat door de nieuwe wereldstraat ging. Moge dit een goed voorteeiken, zoowel voor onze marine, als voor het grootsche werk van het kanaal zijn. Onze vloot zoowel als het kanaal zijn nog in wording, beiden zullen nog veel geld kosten, eer zij gereed zijn, doch voor werkelijke behoeften der menschheid heeft het op den duur nooit aan geld ontbroken. Niet minder dan de vloot behaagde in Egypte de krachtige gestalte van den troonopvolger in den nog frisschen glans van zijn veldheersroem. Hoe men in t Oosten deze dingen opvat, blijkt uit het volgende trekje. Toen de Kroonprins drie weken na den keizer van Oostenrijk de pyramiden bezocht, vroeg een der woestijnhoofden, die er op aangereiden waren: »Is dat nu de man, die den keizer verslagen heeft?» »Ja.» De arabier keek eens naar den Prins. »Hij ziet er wel naar uit, maar zoo groot

als men vertelde, is hij toch niet : men zei dat hij 10 el lang was.

Zoo was de reis van den Kroonprins, waarbij hijzelf een rijkdom van nieuwe, prachtige tooneelen heeft aanschouwd en waaraan hij veel leerzaams te danken heeft, ook niet geheel zonder nut voor onzen staat, want zij heeft werkelijk de eenheid en het zelfgevoel der Duitschers in het Oosten versterkt en in den vreemde voor ons volk gevoelens van achting en ontzag opgewekt.

De Kroonprins heeft den eersten steen voor een protestantsche kerk te Caïro gelegd. Er zij echter met betamelijke bescheidenheid nog een ander aandenken voorgeslagen, hetwelk onze Prins in dezelfde stad zou kunnen oprichten. Daar gaan ondanks winstgevende arbeid vele wakkere Duitschers te gronde, omdat zij, wanneer zij ziek zijn, geen duitsch asyl hebben. Het zou een schoon gedenkteeken zijner aanwezigheid in Egypte zijn, wanneer hij zijn invloed en ijver zou willen aanwenden tot de oprichting van een duitsch ziekenhuis in Caïro.

DE KEIZERSKROON.

PRUIS EN ZWAAB.

(»Im Neuem Reich 1871 Nr. 1.)

ZWAAB.

Gezel, waarhenen?

PRUIS.

Van 't bloedig veld trek ik naar huis.
'k Zag 's vijands legertenten vergaan in stormgedruisch ;
Iets grootsch zag ik : De zege naast doodsverachtend
sterven,
Een rijk, dat nijdig wrokt, geslagen in honderd scherven.

ZWAAB.

De tijd heeft onze stammen verwacht geluk gebaard ;
Verloren rijksgenooten, herwonnen door het zwaard,
De Duitsche harten kloppen eendrachtig en vereenigd,
Het krijgsvuur heeft de veeten gelouterd, wrok gelenigd,
Gespannen aan één wagen Germanje's eedle rossen.

PRUIS.

Zij snuiven vastgebonden in groote legerrossen.
Verschillend zijn de spannen; 't is snel een leger maken,
De menner was gehaast.

ZWAAB.

Te beteren zijn de zaken
Van 't volk en van den menner op hoogverheven bank.

PRUIS.

Snel, ja 'k begrijp. Gij knapen verheft het feestgezag :
Kiffhäuser heet een heuvel in Schwarzburg-Rudolstadt,
Waar 's keizers majesteit nog onder 't spinneweb zat.

ZWAAB.

Wees ernstig. 't Oud verbleekte leeft op in schooner glans
De kroon ligt reeds in arbeid.

PRUIS.

Meent men het werkelijk thans?

ZWAAB.

Wij staan in de oude Rijksstad; veranderd zoo gij ziet
De beeldenpracht der straten, die zich den koper biedt.
Voor kort nog waart gij Pruisen een graag geloosde
schat.

Nu prijkt het beeld des konings op de eereplaats der stad.
Ziet hier de beiden helden, den vader en den zoon,
Die stoere leesten passen goed op den hoogsten troon.

PRUIS.

Ik groet u, hooge Heeren! Gij voert als koningssier,
Den helm van 't harde leder, gij droegt hem stout en fier.
Nu hebben Duitsche vorsten de keizerskroon gebracht.
Zij hebben tegen hun wil, het eigen heil bedacht,

Dóór hen, *met* hen alleen heeft keizers waardigheid zin.
Nu zijt gij geplaatst naast allen, als eerste verweg in
't Land van Niemen tot Moesel! — Tot nog toe waart
gij meer :

Aanvoeders van de volkren, den vreemden tegenweer,
Gevreesd, altijd verdacht als donk're onweerswolken.

Bloedbroederschap verbindt u weer aan elk van al die
volken

In leven, trouw en sterven. Het ambt, de hoogste eer,
Zeer streng de tucht en de arbeid, gemeten, ieder keer,
Gering is soms 't genoeg in 't enge huis! En toch
Toewijding, trouw in 't dienen. U ziet de kleinste nog
Vol eerbied en vertrouwen naar het fier hoofd omhoog,
Naar het gezag des konings, waarvoor hij willig boog ;
Gij dient als hij vóór allen arbeider in uw staat.

Slaat gij op 't oorlogsschild, dan wijkt ter bloedige daad
Van vrouw en kind de vader en trekt met u ten strijd,
Niet offervaardig, ijdel, — uit plicht, dien hij zich kwijt
Als uwen. Of achter zijnen rug zijn akker ook al ver-
zande,

Zijn liefsten lijden en sterven, hij behoort vooral den lande
Als gij. En ligt des avonds ten doode getroffen de man,
Dan rijdt gij over het slagveld al dond'rend met uw ge-
span,

Walkyren van dood en verwinning, De wonde grijpt
om zich heen

En roept zijn knersend Hoera, dat klinkt als ver gewezen,
Gij springt van 't ros ter aarde, gij knielt er aan zijne zij,
Twee Pruisen staan tegen elkaar, — Gij zijt gereed als hij,

De sterke dwang van Staat, zie, dat is der Pruisen eer,
De broederschap in 't leger, uw stamhuis vraagt niet
meer.

Veel groots zag ik bij vreemden, hun kroon was wuft
en licht

Veel schoons gedijt er beter, maar nergens zoo hooge plicht.

ZWAAB.

En meent gij dat hun trouwe voor nieuwe titels zwicht?

PRUIS.

Met onzen koning zijn we een roemzuchtig volk geworden,
Wij hebben alle Duitschers genoodigd in onze orden
Door broedergroet en wapens; houden in ijz'ren kring
De Duitsche volken samen, de gouden geldt gering.
Zal onze Heer van vorsten geleende kroon gaan dragen
Bij Grooten Frederiks geest, dat kan ons niet behagen.

ZWAAB.

De vorsten brengen de kroon, zij kiezen zich den
Heer,
Voor 't volk den hoogsten Heerscher, niet elk voegt zulk
een eer.

De aloude heerenrassen bewaren stouten moed,
Waard acht zich elk der hunnen ook wel den vorstenhoed,
Zij weten ook hun offer wordt voor het welzijn gebracht.

PRUIS.

Geen gouden *schijn*, het *wezen* begeeren wij der macht.

ZWAAB.

Maar als het wezen der macht ook in den schijn nog
blinkt,

Als 's keizers wil veel vaster de ziel van 't volk bedwingt?

Geweldig schalt de naam des keizers tot over den Main
Hij luidt hun als kerkenklokken gehoorzaam hem te zijn;
De gouden kroon moet erven de aloude heerlijkheid,
Dat macht verheerlijkt worde, was eisch ten allen tijd;
Gij Pruisen verstout u lang aan de vorsten weerstand
te bieden.

Maar nimmer den Duitschen Keizer.

PRUIS.

Zij zagen wat kon geschieden.

Geboekt zijn hunne rechten.

ZWAAB.

Maar ook de keizermacht;
Dat gij hun de macht ook dankte, dat heeft wel niemand
gedacht.

PRUIS.

Wel tijdig maant gij. Maar toch wijkt alle zorg niet
gansch,

Wij mindre lieden gedenken der Heeren eigene kans.

Om troon en kroon daar zweven arglistig boozere mach-
ten

Wij willen het ras der Zollern bewaren voor laatre ge-
slachten.

De vraag ligt ons aan 't hart of zij vol krachten ons
blijven.

Ik zag een volk van bijen daar zonder koning drijven,
Het huis der oude gebieders staat ginds in 't Kelten-
land

Verdoold en als verdorven, verbannen, verjaagd met
schand;

Thans kiezen zij en verdrijven door 't klinkend bevel
der wet
Door burgerkrijg op de straten, door geen gezag belet.
Wat borgde den Hohenzollern die sterke jonge kracht?
Zij staan met Duitsche Volk'ren verbonden tot een macht,
Mèt ons — niet tegen de vorsten — zoo een nog onzer
gedenkt
Maar tégen ijdel begeeren, dat ijde laagheid brengt.
Dát heeft der vorsten wilkeur, dat heeft den heerscher
bedwongen,
Dat heeft in goeden vrede de burgertwist verdrongen,
Steeds hand'lend, hief 't den grijzen, den dap'ren schenkt
het moed,
Dat zij om Duitschland wierven, dat schiep hun jeugdig
bloed.

ZWAAB.

Veranderd is 't tornooiveld, het blijft nog de oude strijd,
Nu is tot 's keizers wapen de Duitsche banier gewijd.

PRUIS.

Zoo is het. Maar ik vrees toch, die oude Caesarennamen.
Verwekt ons weer groote wolken van stoffige prullenkramen.
De Wapenkoning staat op reeds weer uit zijn graf en waart
In 't rond en zoekt hoe Pruisen zijn zilver aan keizers goud paart
En krast op iedren hoeksteen zijn »keizer-koninklijk”.
De tredenladder der Edlen stijgt” hooger eens zóó, kijk!

Aartsoude ambten ontstaan er gehuld in poppenkleeren
Van nieuw gevonden fratsen, waar tapisiers op teren.
Wij worden voor jonge prinsen de hooge vorstenwedren,
Een ieder rukt zijn stoeltjes almeer vooruit, en zet hen
Dicht bij den fluweelen zetel' waarop de keizer troont,
't Wordt mode, dat heel de adel in wapens 't hoffeest
bijwoont.

Breed legert in hof en hallen de kliek (*) van A en B
(Die nimmer kruisen verdiende in oorlogstijd noch vreè).
Een wakker held daartusschen, een oude van 't beste

stag,
De meesten knutselarbeid te fijn voor den wer'ensdag:
Wij hebben aan Prins-Generaals al en hooger Orden
genoeg.

Het wassen er van te beletten, dat kunnen wij nooit te
vroeg.

Volkshoeder noemt gij den keizer. Hij wordt ook vorsten-
waard, (†)

Die drieste bankgenooten door edele giften bedwaard. —
Dit alles *alleen* is weinig, in *zwermen* wordt het vloek,
Die drang, al knellender, grooter, en vult het plichten-
boek

Der dagen, het legt zich als nevel dwars tusschen volk
en Heer.

Voor misdaad der oude Caesars, behoed toch Duitsch-
lands eer,

(*) Cötus: het latijnsche coetus — vereeniging, verzameling
oopenhoping, samenkomst, overdrachtelijk: kliek.

(†) In den zin van gastheer: wirth.

Het meest gevreesde store nooit onzer vorsten dagen,
Dat *doet* het kleine 't gemeene, het rustloos drijven, de
Van prachtvertoon en schijn, zorg : niemand ooit leed
te doen,
't Belachelijke, verspilling, opdat men elk verzoen.
Zie, dáárom past mij weinig het roestige keizerszwaard,
Wijl het aan dierbre vorsten in 't ambt veel zorgen
baart.
Die als beproefde mannen thans onder de kronen gaan,
Zij mogen alle gevaren dier waardigheid wederstaan,
Maar albre komen later.

ZWAAB

Elk tijdvak vordert zijn man,
Wat velen eens heet verlangden van 't laatst vergane
geslacht,
Het stijgt ten troon ten slotte waar 't recht voldoening
wacht,
't Zij lief of leed den volke ; waar eens het volk in
dwaalt,
Vast staat, dat het, weerkaatst, zich in 's vorstendaad
herhaalt.
De slaafsche geest der dienaars maakt vorstennekken
stram,
Zoo als 't gedwee zacht schaven de kroon ook slecht
bekwam,
Dus denken wij niet aan 't gene, wat eigen kracht kan
biên ;
Als onze zonen toetsend op 't werk der vaderen zien ;

Tehuis eerbare tucht, moed, vrijheid, den man in den staat:
Daarna brengt elke toekomst zich zelve den besten raad.

PRUIS.

Ter rechter ure vermaant gij. Terwijl wij teekens duiden,
Hooft van de klokketoren de Duitscher 't Nieuwjaar
luiden.

En zóó, naar het dierbare hoofd der vorsten toegekeerd,
Smeek ik, dat zegen, heil van 't land steeds rampen
weert;

Na 't harde slagveldswerk sta de afgesmeekte vrede,
Naast de oude koningstrouwe, behoedend elke schrede.

Nov. '89.

N. BERNARD ROOZEN.

Een paar kanteekeningen en varianten.

Gij voert als koningspronk
Den helm van 't harde leder, gij droegt hem fier, hij blonk.

Coetus, zie aantekening: Cötus.

De volgende regel tusschen twee haakjes staat niet in den oorspronkelijken tekst, maar dient om het rijm te vullen, wat geen al te groote dichterlijke vrijheid is, omdat de zin tevens duidelijker wordt. Het overige is des te lettelijker.

(Eerbare tucht in huis, moed, vrijheid, den man in den staat.)

Wiesel is vertaald door koning ofschoon het gebruik wil, dat men van een bijenkoningin spreekt, maar dan gaat de vergelijking mank.

NIEUW EN OUD KEIZERCEREMONIEEL.

(Im neuen Reich 1871, Nr. 13.)

Voordat de eerste Duitsche rijksdag door den Keizer geopend werd, was den aanwezigen een kleine verrassing bereid. De Pruisische koningstroon was door een kostbaar museumstuk vervangen; wanneer de kranten waarheid bevatten, was dit een stoel uit den Saksischen tijd, waarin eenmaal oude keizers hadden gezeten, van Goslar uit een particuliere verzameling gered; het onderdeel van steen, van boven van erts, kortom een zeer merkwaardige herinnering. De geheimzinnige stoel uit den oertijd der duitsche geschiedenis scheen naar het algemeene zeggen niet genegen, zich naar de moderne feestelijkheid te voegen, hij moest ten minste langen tijd heen- en weergeschoven worden. Onder vond wellicht daardoor het geheele feestprogramma

een half uur oponthoud? Bij ons, buitenstaanden, wekt de versiering van den stoel antiquarische gedachten op. Dergelijk steen en ertswerk werd in aloude tijden bij feesten slechts als onderwerk beschouwd; het werd met een tapijt bedekt, dat mevrouw Adelheid naar italiaansch model geborduurd of mevrouw Theophano uit de damastweverij van Byzantië had meegebracht en op de zitting werd in ieder geval een mooi, zacht kussen gelegd. Zonder het kussen zou zich een oude Saksenkeizer slechts ongaarne op den kouden steen hebben neergezet. Waarom? Omdat hij geen pantelon aan had; de kousen reikten weliswaar hoog genoeg, intusschen — om het kort te zeggen men was toenmaals in zulke dingen erg teergevoelig van nature. Wij hopen, dat de stoel nog lang tot vreugde van onze oudheidliefhebbers, genummerd, en wel dáár zal bewaard worden, waar men genoeg leegen tijd heeft om dergelijke eerwaardige vodderijen naar waarde te schatten.

Door de pers van den dag werd met groote ingenomenheid de aandacht gevestigd op het feit, dat de rijkskleinoodiën, welke in den optocht gedragen werden, onze oud-pruisische waren. Zij hebben gewis voor de toeschouwers niet alle dezelfde beteekenis. Wanneer graaf Moltke het zwaard van den keizer droeg, zijn de gedachten, die juist nu bij dezen aanblik opgewekt worden, zoo machtig, dat zij bij een

braven borst de oogen wel vochtig konden maken. Van de andere eerwaarde kleinodiën zijn ons de kroon en de sceppter, nog van thalers en wapenschilden zoo tamelijk bekend, ofschoon de ware en eigenlijke kroon van den koning van Pruisen en den nieuwen keizer de helm is. Minder gelukkig is de lieve oude rijksappel er aan toe, met den latijnschen naam Pomum, waarvan de eigenlijk zinnebeeldige beteekenis volstrekt niet vaststaat. En het is geen jong prinsje kwalijk te nemen, wanneer hij op 't gezicht van dezen vorstelijken bromtol in verzoeking komt, er een zweeptouw om te binden en hem in 't stille vertrek als drijftol voort te jagen.

In overoude tijden hadden die merkwaardigheden ongetwijfeld een geheel andere beteekenis. Slechts door hen kon men koning of keizer worden. Slechts daardoor, dat men den uitverkorene het harnas om het lijf gedaan, de kroon op het hoofd gezet, speer en sceppter in de hand gegeven had, werd hij tot koning uitgeroepen. Zonder die plechtigheid was hij geen koning en kon geen enkele van zijne vorstenrechten uitoefenen. Nog sterker: hij kon de koningskleinodiën niet voor zich laten maken. De bekwaamheid om alle mogelijke waardigheden uit te oefenen, hing af van 't bezit van bepaalde, overgeleverde reliquiën. Niet alleen omdat deze juist eerwaardig beschouwd werden en tot de

koninklijke uitrusting behoorden, men kende er veeleer in zekeren zin persoonlijk bestaan aan toe. Zij waren eenmaal door krachtige zegenbeden der vromen gewijd geworden en verheugden zich over de bijzondere bescherming der invloedrijke heiligen in den hemel. Aan alle waren tot versterking hunner macht relequiën verbonden. De kap was zelfs door een heilige nagelaten en men wist te vertellen dat zij in den oorlog den drager de zege hielp behalen; de beugel der kroon, de schacht van den speer, de knop van het zwaard beschermden tegen het mes van den moordenaar, of deden iemand een wijs besluit nemen; ook de rijksappel, voorzoover het is na te gaan was waarschijnlijk een relequie. En nog een betoovering, buiten de christelijke kerk om, ging er van deze kleinodiën uit. Al deze dingen hadden hun eigen lotgevallen; zij hadden de vroeger bezitters roem en eer aangebracht; om hun bezit waren wakkere daden gedaan en afgeweerd geworden. Wie ze ontving, ontving den zegen en vloek van voorbijgegane geslachten, die over en tegen hen was uitgesproken. Zoo waren zij voorwerpen eener hooge, eerbiedige vereering, welke hun bezitters in veel opzichten boven het gewone menschenlot verhieven en onder de bizondere bescherming der heiligen stelden. Geen wonder dus, dat zij angstvallig bewaard werden en een bezitter hen voor zijn

dood soms vol zorg aan zijn gemalin of een trouwen bloedverwant opdroeg, wanneer hij wist, dat dezen van den toekomstig gekozone maar weinig vriendschap te wachten hadden. Hij kon zijnen dierbaren geen beter erfdeel achterlaten; want deze werden daardoor in de gelegenheid gesteld met den nieuwen kroondrager een voordeelig verdrag te sluiten.

Doch dat alles is lang geleden. Nu zijn deze kleinnoodiën onbeteekenende gedenkstukken voor ons geworden, die onze vorsten naar den smaak van den dag en eigen persoonlijke wenschen laten vervormen, om ze ongebruikt te laten liggen. Zelfs de kroon is zoo oneigenaardig, dat de koning of keizer, in wiens nabijheid dit goudsmidswerk nooit gezien werd, nog niet het geringste deel zijner macht en majesteit verliezen zou. Naar wij vernemen, is er toch iets dergelijks voor de nieuwe keizerlijke waardigheid in bewerking gegeven. En verder melden de bladen, dat Z. M. de koning van Beieren zelfs de kroon van zijn keizerlijken leenheer Lodewijk, als eeregeschenk wilde aanbieden. Dat zou werkelijk een zeer vriendelijk idee zijn, van het hoofd van het doorluchtig huis Wittelsbach, en we zouden om alles ter wereld geen duitsch-patriotische bedoeling willen krenken, maar wij hebben immers van zulke waardige gedenkstukken reeds

den vermelden stoel. En mocht die kroon een attentie zijn voor een andere, die Weiszenburg heet, dan zou dit geschenk door de Duitschers met onsympathieke, booze blikken beschouwd worden, die wij voor altijd zoowel van het hoofd onzer Hohenzollern als dat van Koning Lodewijk zouden wenschen afgewend te zien.

Ja, wij zijn er beslist tegen, dat de herinneringen aan het oude keizerschap van het heilige roomsche rijk in het huis der Hohenzollern weder opgefrischt zouden worden. Wij, zonen van het Noorden, hebben ons den keizerstitel — zonder buitengewonen geestdrift — laten welgevalen, voorzover hij een politiek machtsmiddel is, ons volk tot eenheid helpt maken en den zwaren arbeid van onze vorsten verlicht. Den keizersmantel echter moeten onze Hohenzollern slechts dragen als een officiers-overjas dien zij in dienst slechts aandoen en dan weder afleggen; zich daarmee optooien en naar aloud keizersgebruik onder de kroon heen- en weerstappen is een vertooning waarvan wij liefst verschoond zouden blijven. Hun Keizerschap en de oude keizerlijke waardigheid moeten niets met elkander gemeen hebben dan den — helaas — roomschen ceasarstitel. In het oude keizerschap toch was zooveel ongezonds, zooveel vloek en ongeluk, ten laatste machteloosheid en ellendige vormendienst, dat we er nog

hartelijk van walgen. Door papen ingesteld, door papen ingewijd en gefatsoeneerd, was zij een beeld van het meest valsche en noodlottige idealisme, dat ooit vorsten en volkeren de stemming verstoord, en het leven bedorven heeft. Zwaar heeft onze natie moeten boeten voor deze in zich-zelf onware idée, enuwen van smaad en politiek verval zijn uit haar voortgesproken.

De Hohenzollern hebben ons uit dien jammerpoel gered, en juist zij moeten niet worden overgeleverd aan de wraak der hoonende demonen, welke nog altijd achter de lappen van den ouden, verschoten keizersmantel gluren en aan onze vorsten den schijn voor het wezen, de eereplaats aan een vorstelijken maaltijd voor de heerschappij over een vereend volk mochten doen aanzien. Wij hebben in onze keizers ernstige mannen van zaken noodig, wie het eigenlijk wezen der macht verheugt, niet het klatergoud, niet een nieuwe rijksheraut Germania's, niet een avontuurlijke vierkleurige keizersbanier of de groote, vorstelijke feestmaaltijd, waarbij verdienstelijke generaals, die onze vijanden op de vlucht gedreven hebben, veroordeeld worden om achter den stoel te staan van doorluchtige heeren, die misschien de reis in het vijandelijke land als ijdele toeschouwers wel hebben willen meemaken.

Doch deze tijd vol politiek doet ook een bescheiden oudheidkenner van stijl en orde in een verslag afwijken. Het was ons hier slechts te doen om eenige kenmerken van het oude keizerschap naast die van het tegenwoordige te stellen. Als critische naturen onder de Berlijnsche hovelingen haspelen over het gebruik, wien al of niet den voorrang toekomt bij den feestelijke intocht van den keizer tot de troonrede, uiten zij wel eens de bescheiden meening: wij doen zulke dingen toch nooit, zooals het behoort. In werkelijkheid maakt men het bij ons waarschijnlijk al even goed als ergens elders; slechts ontbreekt het ons geheel en al aan zin voor dergelijk dramatisch vertoon. Ons wezenlijk belang ligt heel ergens anders. Niet het ceremonieel bij de troonrede, maar de inhoud, niet de uniform en ridderorden van den keizer, maar de uitdrukking van zijn wezen, de toon, die hij in zijn woorden legt, zijn voor ons van beteekenis; de rest doet weinig ter zake: hoe eenvoudiger alles toe gaat, hoe beter.

Wij hebben nu slechts wat meer dan vroeger van die publieke vertooningen, waarbij de keizer in al zijn majesteit voor het volk verschijnt, en dat is onze parade. De koningsparades zijn de grootste en meest karakteristieke vertegenwoordigingsfeesten der duitsche koningsmacht; dat zal zelfs hij moeten bekennen, die ze weleens vervelend vindt en er over

moppert dat het verkeer in de hoofdstad zoo dikwijls gestremd is.

Het is leerzaam, daarmee de ongeveer gelijke vertooning der oude keizerlijke waardigheid te vergelijken, uit de 16e eeuw, den tijd, waarin zich de keizerlijke macht uit een periode van diep verval tot grooten luister verhief, en de oude gebruiken der middeleeuwen nog zorgvuldig in stand gehouden werden. Wel is waar had een aloude keizer zelden gelegenheid, bij militaire wapenschouwingen, al zijn macht ten toon te spreiden. Tot op den tijd der Hohenstaufen hadden de tochten naar Rome daartoe nu en dan een grootsche gelegenheid geboden, sinds dien was de monsterring van verzamelde vasallen of buitgemaakte vlaggetjes een pijnlijk, eentonig werk geworden. Het volk zag intusschen weinig van hun keizer. Slechts één dikwijls weerkerende gelegenheid tot keizerlijk majesteitsvertoon was er overgebleven in de uitdeeling van vlaggeleenen. Zij had plaats niet alleen als er een nieuwe keizer verkozen was, ook bij iederen overgang van bezitting onder de adellijke geslachten, en werd wel op iederen rijksdag het grootste feest. Daar die aloude gebruiken ons geheel vreemd geworden, zelden beschreven zijn, en de oude keizerlijke macht even juist kenschetsen als de koninklijke parades der Hohenzollern de tegenwoordige

willen wij er hier in korte woorden wat over medeelen.

Op de markt der rijksstad werd een stellaadje opgeslagen met breede trappen; het moest onder den blooten hemel zijn en omgereden kunnen worden. Daarop de keizersstoel en de zetels der keurvorsten, alles met fraaie tapijten en met goudgeborduurde stoffen bedekt; in de nabijheid waren kleedkamers voor den keizer en de keurvorsten. Op het bepaalde uur kwam de keizer met de keurvorsten en groot gevolg aangereden, steeg voor zijn kleedkamer af en deed den zwaren, gouden keizersmantel om en de kroon op 't hoofd. Zoo schreed hij dan in zijn schitterenden keizerlijken tooi, met groot gevolg achter zich, op de stellaadje toe en zette zich op den keizersstoel, zoodat men hem ver in 't rond zien kon, alles zeer statig; ter rechter en linkerzijde zaten de keurvorsten, die de rijkskleinodiën in den optocht gedragen hadden. Mainz het evangelieboek ten teeken van trouw, Saksen het zwaard, Brandenburg den sceppter, de Rheinpfalz den rijksappel. Daarop kwam de, tot nu toe onzichtbare, menigte der vorstelijke vazallen aanrijden, om het leen in ontvangst te nemen. Het waren zijn vazallen en ridders, in zijn kleuren uitgedost; daaronder de edellieden in fluweel en met vederen, allen met kleine vlaggetjes in de handen of op de

koppen der paarden; in het midden echter voerde de menigte de roode renvaan, die ook wel rijksvaan of bloedvaan genoemd werd. In gestrekten draf rende de schaar op de stellaadje met den keizerszetel aan — de snelle vaart daarbij was een aloud gebruik der Duitschers, die ook in het tournooi zoo tegen elkander inreden. Nadat de keizersstoel voor de eerste maal »berend” was, reden de wapenknechten van den vasal er op toe; zij stegen voor de stellaadje af, knielden op de treden neder en knielend verzocht de woordvoerder onder hen den keizer om de schenking der leenen. Daarop stond Mainz op, beraadslaagde een poosje met den keizer, van wien het volstrekt niet gevergd werd in 't publiek te spreken, en antwoordde, dat de keizer er toe bereid was. Als de wapenknechten nu weder hun rossen bestegen hadden, kwam de rijksvorst zelf onder trompet- en paukengeschal met zijn gevolg en een ridderstoet in al den glans, dien hij maar ten toon kon spreiden, aangereden, voor hem uit alle vlaggen zijner leenen, waarvan afbeeldingen in de wapenschilden van onze aloude geslachten bewaard zijn gebleven. Ook hij reed in galop op de stellaadje toe, steeg af en knielde neder. Dan legde Mainz het evangelieboek op den schoot des keizers; de keizer vatte met beide handen de bovenste hoeken, de

leenman legde de hand op het boek en zwoer den vazalleneed. Daarop greep de keizer het zwaard bij den kruisgreep aan en bood den knop aan den vazal; deze vatte en kuste den knop; was hij echter een geestelijk vorst, dan werd hem de spits van den scepter geboden. Daarop werden de vlaggen gebracht, 't eerst de bloedvaan, dan de leenvanen; de keizer raakte elke vlag met de hand aan en zoo deed de vazal. Waren de vanen alle aangeraakt, dan werden zij door den keizerlijken heraut van Germania onder de toeschouwers geworpen, het volk verscheurde ze in den ijver om er zich meester van te maken en bracht de lappen als buit naar huis.

Toen echter in 't jaar 1566 bij de beleening van den keurvorst August door Maximiliaan II een stoute ridderknaap de vlag van het hertogdom Saksen — die met den wijnruitkrans — behendig greep en onbeschadigd wegdroeg, verheugden zich de Saksers over dit goed voorteeken, en de ruiter ontving een belooning. Niet altijd liep deze daad der beleening zonder intermezzo's af. Toen in 't jaar 1530 Karel V de hertogen Jörg en Barnim van Pommeren beleende, verhief zich de keurvorst Joachim van Brandenburg na het eerste rennen der Pommeren en zette in een schoone redevoering de aanspraken niteen, die hij op de Pommersche landen had, en toen daarop de beide hertogen knielend

de vanen aanvatten, trad ook hij naar voren en raakte met de hand de vlaggestokken aan.

De nieuwe leenman trad onder de vorsten op de stellaadje. Waren alle aanvragers met een leen begiftigd, dan keerde de keizer in optocht naar zijn kleedkamer terug, legde den zwaren keizerstooi af, nam een vriendelijk afscheid van de vorsten en reed naar zijn herberg terug.

Men geve wel acht op zijn verhouding tot de plechtige handeling. Hij was de gewijde vertegenwoordiger van het rijk; hij moest de keizerskroon dragen, onder den vrijen hemel zijn zetel hebben, door de rijkskleinoodiën omgeven zijn, zekere handgrepen doen, om de gewichtigste rechtshandelingen van het rijk te voltrekken. Het volk verheugde zich er over, als hij kranig daar zat en schatte zorgvuldig de geldswaarde der kroon en zijne gouden overmantel, op welker achterzijde de keizerlijke adelaar geborduurd was. Spreken behoefde hij niet, dat deed de aartbisschop van Mainz voor hem; de gewapende manschappen gehoorzaamden — zijn particuliere macht nog buiten rekening gehouden — aan dezelfde vazallen, wier landbezit slechts door zijn beleening wettig werd gemaakt; het geld hadden de vorsten en rijkssteden, en was voor hem nog moeilijker te krijgen dan de scharen zijner vazallen. Duurde de feestelijkheid wat lang, dan

werd hem de kroon te zwaar, en moest de koning Van Bohemen haar op zijn schoot houden; slechts wanneer er een leenman met de vlaggen kwam aanrennen, moest de kroon weer op 't hoofd. Doch aan dit ceremoniëel, waarbij hij slechts een lijdelijke rol vervulde, werd groote beteekenis gehecht. Droeg hij de kroon niet op het hoofd, dan kon hij geen leenen uitdeelen; raakte de vazal niet de vlaggestokken aan, dan kon hij geen aanspraak op landbezit maken.

Is dat niet zeer verschillend van de moderne opvatting der keizerlijke waardigheid? Ook de keizerparade onder de Linden brengt menig eigenaardig gebruik met zich, dat ongetwijfeld een bekwaam man in de verre toekomst aan zijn Duitschers zal afschilderen en voorstellen als zeer gewichtig. Wat is bij ons echter de hoofdzaak? Niet, dat de keizer zich in groot krijgstenuë aan het leger en den volke vertoont, doch het oordeel, dat hij over zijn troepen velt, zijn militaire bekwaamheid, zijn tevredenheid zijn lof en zijn berisping. Wij zien en zoeken in hem steeds den krijgsvorst, den bevelhebber, den hoogsten beambte des rijks, den man van verstand en oordeel. Voor de majesteit van den alouden keizer boog ook de meest trotsche rijksvorst zijn knie ter aarde, doch iedere persoonlijke wilsuiting des keizers kwam den voorvaderen ongelegen, of

liet hen onverschillig. Wij daarentegen staan met open oog tegenover onzen keizer als man tegenover man. Wij eeren in hem niet de kroon en den gouden mantel als de zichtbare kenmerken van zijn waardigheid ook niet de handgrepen en dramatische bewegingen, waardoor hij heerscht, doch wij vereeren in zijn hoog ambt zijn persoonlijke bekwaamheid, den gebieder, den grooten arbeider voor de natie. En daarom kan het volk zich met het ceremonieel en uiterlijk vertoon van zijn keizerschap slechts in zooverre vereenigen, als het zinnebeeldige niet den tijd in beslag neemt en den ernst van zijn werkzaam leven over 't hoofd doet zien.
